

Uitgave Oudheidkamer Tiel en Omstreken

De Nieuwe **Kroniek**

achtste jaargang, nummer 1, januari 2017

- De Tielse smeden van weleer
- Johanna, een achttiende-eeuwse vondeling uit Drumpt
- Burgemeestersscholen redden het niet!
- Haontje-pik en èjke rollen
- Pomona, geliefd in Tiel

Inhoudsopgave

Van het bestuur	3
Cultuurhistorisch nieuws	
Omvangrijke archeologische opgravingen op uitbreiding Medel van start	4
Gerechtsgebouw in de verkoop	6
#JDCP	7
De Tielse smeden van weleer	12
Nummerborden als historische bron	18
Johanna, een achttiende-eeuwse vondeling uit Drumpt	20
Burgemeestersscholen redden het niet!	24
Haontje-pik en èjke rollen	27
Uit de vlooiënklap	
Pomona, geliefd in Tiel	30
70 jaar geleden	
Dick van Ommeren haalt jeugdherinneringen op	32
Boekbesprekingen	34
Wie rusten er in dat graf?	36
Terugblik op ledenvergadering met boekpresentatie	41
Archiefnieuws	43
Programma februari - april 2017	46
Verenigingsinformatie	47

Foto omslag: *Palmpasenoptocht op het Kalverbos in Tiel, 1957 (Foto: RAR/Collectie: Bouwhuis)*

Van het bestuur

De algemene ledenvergadering van 10 november 2016 heeft ons bijzonder veel plezier gedaan. Niet alleen omdat een prachtig lustrumboek werd gepresenteerd – waarover in dit nummer meer – maar vooral vanwege de grote opkomst en actieve deelname van de bijna negentig aanwezige leden aan de vergadering.

Het is goed dat de leden zich betrokken voelen bij de vereniging en meestemmen met de toekomstbeelden die het bestuur namens de leden uitstippelt. Besturen wordt anders wel een erg eenzaam werkje.

Het RAR wordt over het algemeen als een goede locatie ervaren voor onze bijeenkomsten. Een bezwaar is dat er geen ringleiding is voor degenen met een hoorapparaat. Samen met het RAR wordt gekeken naar een passende oplossing.

Ook is het goed dat er regelmatig nieuwe bestuursleden aantreden zoals nu Toine Bäcker en Emile Smit. Zij hebben – evenals onze penningmeester Martin van der Mark – een lange ervaring in het onderwijs en zien gezamenlijk in dat de jeugd de toekomst heeft. Het bestuur vindt het een goede zaak als er meer jongeren bij de vereniging worden betrokken en liefst lid

worden (en blijven!). Vernieuwing en verjonging is van levensbelang voor de vereniging.

De vergadering kreeg een speciaal feestelijk randje met de uitreiking van de Erepenninng aan Toine Bäcker en aan Dick Buijs voor hun uitzonderlijke verdiensten voor onze vereniging.

Op 4 november hebben de Oudheidkamer en de gemeente Tiel in de tuin van het Ambtmanshuis in Tiel een monument onthuld voor Johan Derk van der Capellen tot den Pol op de plek waar hij in 1741 werd geboren. Hij is een van de grondleggers van de democratie die wij vandaag kennen. Na de onthulling vond een lezing en debat plaats over de invloed van sociale media op de politieke besluitvorming, voorwaar een uiterst actueel thema! Op onze website kunt U de foto's en teksten vinden.

Inmiddels heeft de Betuwse maaltijd weer plaatsgevonden. We waren te gast bij museum Baron Van Brakell in Ommeren. Het was een bijzonder gezellige avond met een prima sfeer!

Uw voorzitter,
Menko Menalda

Omvangrijke archeologische opgravingen op uitbreiding Medel van start

Door Bert Leenders

Bedrijvenpark Medel wordt de komende jaren uitgebreid met 80 hectare. De uitbreiding is vooral bestemd voor bedrijven die grote kavels nodig hebben. Bij het archeologisch vooronderzoek, waarbij 141 proefsleuven met een totale lengte van 15 kilometer zijn gegraven, zijn negen archeologische vindplaatsen ontdekt. Het betreft:

- een grafveld uit de Romeinse tijd, verspreide resten uit de ijzertijd en de Romeinse tijd
- een nederzetting uit de ijzertijd en Romeinse tijd
- sporen van bewoning uit de bronstijd
- een nederzetting uit de nieuwe steentijd
- een nederzetting met twee grafheuvels uit de periode laat-neolithicum tot en met de bronstijd
- een woonheuvel met historische boerderij uit de achttiende eeuw
- een deel van een woonheuvel uit de achttiende eeuw
- een geïsoleerd boerenerv uit de middeleeuwen.
- los daarvan ligt de al langere tijd bekende vindplaats Hoge Hof in het uitbreidingsgebied.

Toine Bäcker van de werkgroep BATO van de Oudheidkamer: "Het uitbreidingsgebied ligt op de plaats van een oude hoger gelegen stromrug. Dat soort veilige plaatsen trok bewoners aan." Van de negen nieuwe vindplaatsen zijn er drie niet het behouden waard. Die worden niet verder onderzocht en vrijgege-

ven voor ontwikkeling. Twee andere kunnen met inachtneming van genomen maatregelen ook als industrieterrein in gebruik genomen worden. Vier vindplaatsen zullen uitgebreid onderzocht worden. Vrijwel alle prehistorische tijdvakken uit onze geschiedenis blijken hun sporen in het gebied nagelaten te hebben. Uitschieter is een steentijdorp, dat tot de oudste vindplaatsen van de regio behoort. De kans om zo'n vindplaats op grote schaal te kunnen onderzoeken is uniek. Ilse Schuring, archeoloog van de gemeente Tiel, verwacht dat er mogelijk nieuwe gegevens betreffende de overgang van de mens als jager-verzamelaar naar boer aan al bekende informatie toegevoegd kan worden.

(Foto: Jan Bouwhuis)

Op 31 oktober is een begin gemaakt met de opgravingen, die een jaar gaan duren. Maar liefst vijf archeologische bedrijven zijn aan de slag gegaan. Zij worden hierbij geassisteerd door een veertigtal vrijwilligers. Die vrijwilligers zijn afkomstig van district 15 van de AWN, Vrijwilligers in de Archeologie, ons eigen BATO en leden van de Historische kring Kesteren. De 'BATOgroep' bestaat uit veertien mensen, acht zijn lid van de werkgroep en zes anderen zijn lid van de Oudheidkamer en hebben zich na een oproep aangemeld. Carel Versluis van BATO coördineert de inzet van deze leden en maakt het werkrooster voor de groep. Willem Spekking: "Het is geweldig dat amateurarcheologen zo intensief betrokken worden bij deze bijzondere opgraving. Vroeger hebben we verschillende opgravingen zelf verricht. Tegenwoordig mag dat niet meer en ben je afhankelijk van wat de organisatie die de opgravingen verricht daar over besluit. Wij graven daadwerkelijk mee.

Angela van Vlaanderen heeft onlangs nog een compleet skelet van een paard blootgelegd. Er worden bijzondere zaken gevonden, maar daar mag ik in dit stadium nog niets over zeggen. Naast graven zijn we ook betrokken bij het wassen van grond en het selecteren, verpakken en documenteren van bodemvondsten. Het is voor ons echt smullen. Wij hopen in de toekomst vaker betrokken te worden bij opgravingen. Wij kunnen de archeologische bedrijven best veel werk uit handen nemen en het geeft een grote extra dimensie aan onze hobby."

Toine Bäcker: "We proberen ook scholieren van het voortgezet onderwijs te betrekken bij

en te interesseren voor deze opgravingen. Al langer geven wij in ons kantoor en werkplaats workshops voor leerlingen van de locatie Heiligestraat van het Lingecollege. Binnenkort gaan vijftien leerlingen van deze scholengemeenschap een dag meewerken op de opgravinglocatie. Andere leerlingen zullen excursies maken naar het opgravingsterrein. Momenteel bekijken we of er ook van uit de locatie Teisterbant belangstelling is. Tijdens de opgravingperiode zullen er enkele open dagen georganiseerd worden, zodat alle belangstellenden een kijkje kunnen nemen bij de opgravingen, die weer een nieuw hoofdstuk zullen toevoegen aan de rijke archeologische geschiedenis van Tiel en de Betuwe. In de loop van 2018 zullen de resultaten van de onderzoeken uitgebreid gerapporteerd worden."

De opdracht voor de opgravingen is verstrekt door de gemeente Tiel. Ilse Schuring, begeleidt namens de gemeente de opgravingen en wordt vrijwel helemaal in beslag genomen door de opgravingen. Ilse: "Medel herbergt echt unieke bodemvondsten. Die moeten niet in verkeerde handen vallen. Daarom is de toegang tot het terrein voor onbevoegden verboden." Willem Spekking verwacht dat over de resultaten in 2019 een publicatie zal verschijnen. Uiteraard informeren wij u dan ook in dit blad over de resultaten.

Geraadpleegde bronnen:

- Gesprekken met Ilse Schuring, stadsarcheoloog Tiel, Toine Bäcker en Willem Spekking
- Afwegingsdocument voor de archeologische vindplaatsen binnen planlocatie Medel, afronding, van de gemeente Tiel.
- Op www.detielenaar.nl vindt u onder het tabblad historie uitgebreide fotoreportages en korte video's van Jan Bouwhuis van de opgravingen. Op de site van de oudheidkamer vind u de links naar deze rapportages.

Gerechtsgebouw in de verkoop

Door Bert Leenders

Een van de meest beeldbepalende gebouwen van Tiel, het gerechtsgebouw aan de Nieuwe Tielseweg 1, staat te koop. Het gebouw is eigendom van het Rijksvastgoedbedrijf. Makelaar DTZ Zadelhoff moet proberen een koper te vinden. Het markante gebouw is tussen 1879 en 1882 gebouwd naar een ontwerp van rijksbouwmeester Johan Frederik Metzelaar.

Het gerechtsgebouw is in 1996 nog grondig gerestaureerd en staat sinds het vertrek van de het kantongerecht in 2011 grotendeels leeg. Eind maart 2013 verloor het gebouw ook zijn functie als zittingsplaats voor de kantonrechter.

Het gebouw telt vier verdiepingen en is een van de rijkst uitgevoerde justitiegebouwen uit de tijd van Metzelaar. De gerechtszaal is ronduit imposant. Even was er sprake van om het Flipje- en Streekmuseum in het imposante

gebouw te vestigen. Daarmee zou het gebouw een prachtige nieuwe functie hebben kregen, die prima past bij het naastgelegen cultuurkwartier. Het museum zou veel meer kunnen exposeren en er was tevens voldoende ruimte voor de archiefstukken van het museum. Helaas was het college vanwege de hoge onderhoudskosten van het gebouw niet warm te krijgen voor dat idee. Met enig googlen (verkoop gerechtsgebouw Tiel en vervolgens biedboek .nl) vindt u bij de projectinformatie een link naar een prachtige filmimpressie met beelden van uit de lucht en het exterieur en interieur van dit prachtige gebouw. Het is te hopen dat dit rijksmonument in goede handen blijft. Meer lezen over de geschiedenis van het gerechtsgebouw? Zie jaargang 1 nr. 3 van De Nieuwe Kroniek in het digitale archief op: www.oudheidkamer-til.nl

(Foto: Jan Bouwhuis)

#JDCP

Joan Derk van der Capellen tot den Pol van pamflet tot hashtag

Door Emile Smit

Sinds 4 november 2016 staat er in de Ambtmanstuin achter de Tielse raadzaal een monument ter herinnering aan een groot Tielenaar. Bij de bijeenkomst die aan de onthulling vooraf ging, vroeg de voorzitter van de Oudheidkamer Tiel en Omstreken Menko Menalda wie er op school ooit had gehoord over Joan Derk van der Capellen tot den Pol. Slechts zeven van de zestig aanwezigen konden hun hand opsteken. Wie was deze onbekende Bekende Nederlander en waarom kreeg hij pas 275 jaar na zijn geboorte in Tiel een monument?

Joan Derk van der Capellen

Ongeveer op de plaats van de huidige raadzaal stond in de achttiende eeuw het woonhuis van Dirk Reinier van Bassen, oud-burgemeester van Arnhem. Deze regent was in het begin van de eeuw betrokken geweest bij de zogenaamde Plooiërijen. Daarbij ging het om de vraag, of het volk via de gilden invloed moest hebben op de keuze van een stadsbestuur. Van Bassen vond van wel en behoorde daarmee tot de Nieuwe Plooi. In zijn

vaderstad Arnhem wonnen echter de aanhangers van de tegenpartij en daarom werd hij in 1708 voor het leven verbannen uit deze stad. Hij nam zijn toevlucht in Tiel, waar de Nieuwe Plooi wel succes had gehad. Zijn dochter Anna Elisabeth trouwde er op 17 januari 1741 met Frederik Jacob Derk van der Capellen, heer van Appeltern en kapitein in het Staatse (Nederlandse) leger. Op 2 november van dat jaar werd uit dit huwelijk Joan Derk van der Capellen geboren.

De onthulling van het monument op 4 november 2016 (Foto: Jan Bouwhuis)

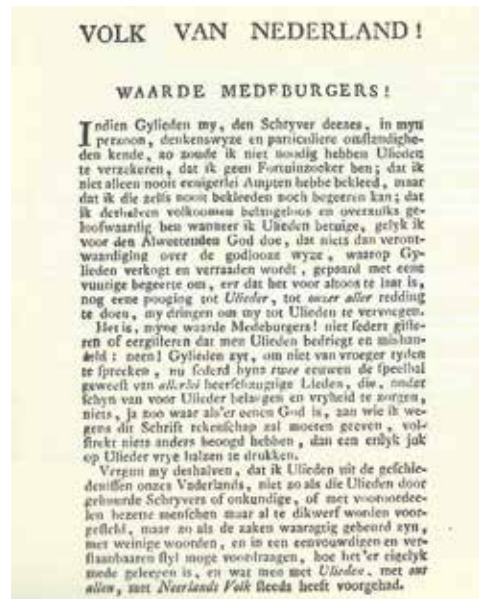
De eerste tien jaar van zijn leven bracht Joan Derk door in Tiel. Zijn grootvader bij wie hij in huis woonde, deed zijn uiterste best om de jonge knaap te beïnvloeden met wat wij nu zouden noemen ‘democratische’ gevoelens. Na Van Bassens overlijden in 1751 ging de jongen niet naar de Latijnse School in Tiel, want die had destijds geen goede naam. Hij werd naar Den Bosch gestuurd. Vervolgens studeerde hij van 1758 tot 1763 rechten in Utrecht, maar van afstuderen kwam niets, mede door zijn zwakke gezondheid. Daar kregen zijn ideeën een meer vaste vorm en kreeg hij ook de behoefte om politiek actief te worden. Als individu kon dat in de achttiende eeuw alleen door een plaats te vererven in één van de regeringscolleges in de Nederlanden. Daarvoor moest hij echter beschreven zijn in de Ridderschap van een gewest. Dat lukte pas in 1772, toen hij door de

koop van het goed De Pol lid kon worden van de Staten van Overijssel.

Vanaf het begin richtte Van der Capellen zijn energie tegen de onderdrukking van mensen. In Overijssel ging het bijvoorbeeld om de ‘drostendiensten’, waardoor gewone boeren jaarlijks veel tijd verloren aan onbetaald werk voor de adellijke drosten. Dat kwam hem te staan op schorsing als lid van de Staten. Inmiddels was Joan Derk ook in contact gekomen met de opstandelingen (de ‘Founding Fathers’), die in Amerika sinds 1776 in opstand waren tegen de koning van Engeland. Op den duur kwam hij tot het inzicht, dat ook in Nederland de stadhouders uit het huis van Oranje verantwoordelijk waren voor het voortbestaan van veel onrecht. Hij richtte zich nu tegen stadhouder Willem V. In 1781 publiceerde hij anoniem het pamflet ‘Aan het Volk van Nederland’, waarin zijn gedachten

Joan Derk van der Capellen tot den Pol (Iconografisch Bureau)

Eerste pagina van het pamflet ‘Aan het Volk van Nederland’, 1781 (Collectie: auteur)

uitgebreid uiteen werden gezet. Dat was niet de start, maar wel een grote stimulans voor een beweging, die zich tegen de vorstelijke macht richtte en aanstuurde op meer volksinvloed. Deze Patriottenbeweging kreeg in de volgende jaren een grote aanhang. In 1782 werd Van der Capellen weer toegelaten in de Overijsselse Staten en vanaf dat moment was hij de grote leider. Lang duurde zijn triomf niet, want al op 6 juni 1784 overleed hij in Zwolle, slechts 42 jaar oud.

Van der Capellen en Tiel

Joan Derk heeft slechts de eerste tien jaar van zijn leven in Tiel gewoond. Na de dood van Van Bassen werd het huis in de Ambtmanstraat echter bezit van zijn vader Frederik van der Capellen en die lijkt – zoals zoveel edelen in die tijd – veel tijd in dat huis te hebben gewoond in plaats van op zijn goed te Appeltern. Mensen woonden destijds vaak 's winters in de stad en 's zomers op een buiten de stad gelegen goed. Vrijwel zeker heeft Joan Derk in de loop van de jaren zijn vader in Tiel bezocht.

Het staat vast, dat Joan Derk van der Capellen tot den Pol contacten had met de bekende Tielse patriot Jan Diederik van Leeuwen (1737-1817), in Tiel vooral bekend als de initiatiefnemer voor de begraafplaats 'Ter Navolging'. Via deze was er ook een connectie met de leider van de Tielse patriotten Johan Richard van Lidth de Jeude (1754-1803). Veel is er niet over bekend.

In 1780 erfde Joan Derk het huis van zijn grootvader en vader in Tiel. In 1782 werd het namens hem door J.D. van Leeuwen verkocht.

(G)een monument

Na zijn overlijden in 1784 werd Joan Derk begraven in een familiegraf op de Gorselse Heide. Vrienden en aanhangers besloten echter, dat er voor zo'n groot man een flink monument moest komen. In 1785 gaven zij de opdracht hiervoor aan de destijds bekende Italiaanse beeldhouwer Guiseppe Ceracchi voor het gigantische bedrag van Fl. 45.000,-. Hiervan ontving Ceracchi in de loop van de jaren Fl. 37.500,-, maar de beelden van het monument zouden Nederland nooit bereiken. Dat had in eerste instantie een politieke oorzaak: in 1787 werd de patriottenbeweging door een binnenvallend Pruisisch leger gewelddadig onderdrukt. Willem V triomfeerde en zelfs het veel simpeler monument voor Van der Capellen op de Gorselse Hei werd in de zomer van 1788 opgeblazen. Toen de patriotten in 1795 in de Bataafse Republiek aan

Het centrale beeld van het door Ceracchi gemaakte monument (Foto: Henk Buiteman)

de macht kwamen, was Ceracchi als politiek avonturier aan het rondzwerven en in 1801 werd hij in Parijs onthoofd na een mislukte aanslag op Napoleon. De beelden bleven in Rome. Door een verhaal van Godfried Bomans werd een en ander in de jaren vijftig in Nederland bekend en daarna zochten veel Nederlanders de beelden in de tuin van de Villa Borghese. Voor de Italianen inmiddels aanleiding om ze achter een gebouw op te stellen.

Wat Nederland betreft paste Van der Capellen natuurlijk helemaal niet in het geschiedenisbeeld, dat na 1815 werd opgebouwd. In woord en beeld werd hij wegens zijn anti-Oranjegevoel genegeerd dan wel belachelijk gemaakt, zoals trouwens met de meeste patriotten het geval was. Pas in de twintigste eeuw werd Van der Capellen aan de vergetelheid ontrukkt. Grote historici als Jan Romein prezen hem als de 'Tribuun van de Burgerij'. Fysieke monumenten kwamen er ook, al is het opmerkelijk, dat het oudste, een plaquette aan zijn woonhuis in Zwolle, een Amerikaans initiatief was.

Een monument in Tiel

Ook in Tiel was men Joan Derk vergeten, tot dat in 1987 de facsimile herdruk van zijn in 1781 gedrukte pamflet 'Aan het Volk van Nederland' gepresenteerd werd in de stijlkamer van het Tielse Streekmuseum. Twee jaar later beschreef Hella Haasse in haar roman *Schaduwbeeld* op indrukwekkende wijze, hoe de jonge Van der Capellen door zijn grootvader werd rondgeleid langs de schilderijen in het Tielse raadhuis en er zijn eerste lessen over recht en vrijheid kreeg. In 2004

werd een korte biografie opgenomen in het Biografisch Woordenboek van Tiel.

In de jaren negentig werd geprobeerd tenminste de ontwerpen van het monument uit Rome naar Tiel te krijgen. Dat mislukte door politieke tegenwerking. Ook een initiatief vanuit de gemeenteraad strandde tien jaar geleden. Pas het derde initiatief had succes. Op 13 januari 2013 richtten de Tielse historici Frits Kat en Emile Smit een brief aan de gemeente Tiel met een pleidooi om in of bij de raadzaal een monument op te richten. Burgemeester Beenakker zocht hiervoor contact met de Vereniging Oudheidkamer en zo werd het een gemeenschappelijk project. Er werd een prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp en de winnaar daarvan was de op Thedingsweerd wonende kunstenaar Jos Bregman.

Het ontwerp van Bregman is een hashtag met de letters JDCP. Dus #JDCP, uitgevoerd in grote eikenhouten letters, hout van een eik uit het Zoelense Bos met een zo respectabele leeftijd, dat Van der Capellen er nog onder kan hebben gelopen. Bregman motiveerde zijn keuze als volgt: #JDCP zijn de initialen van Joan Derk van der Capellen tot den Pol – geboren in 1741, in Tiel. Deze Tielenaar hielp Nederland aan een democratie door zijn pamflet 'Aan het volk van Nederland' anoniem, massaal en gelijktijdig te verspreiden. De hashtag verwijst naar het verbindend leesteken van de social media anno 2016, en de mogelijkheid om een boodschap anoniem, massaal en gelijktijdig te kunnen verspreiden. De houten letters zijn een ontmoetingsplek, een oproep om met elkaar in gesprek te blijven.

De Van der Capellenlezing

Wolter Aalders, bestuurslid van de Oudheidkamer, was van mening, dat het initiatief zou moeten worden gebruikt om Tiel ook op andere wijze onder de aandacht te brengen. Hij kwam in 2014 met het idee voor een Van der Capellenlezing. Jaarlijks zou een lezing over een uitdagend thema moeten gaan plaats vinden in het kader van de democratische gedachten. Een lezing van niveau door een spreker van niveau. De gedachte werd nader uitgewerkt, maar de afstand tussen droom en daad bleek aanzienlijk. Met dat al zijn er bijna vier jaar verlopen sinds Kat en Smit hun brief schreven, maar het monument is er en de eerste lezing heeft plaats gevonden.

Vrijdag 4 november 2016

In de raadzaal van Tiel had zich een gemeêleerd gezelschap verzameld. Burgemeester Beenakker verwelkomde de aanwezigen met een stevige inleiding over democratie en de risico's van een publiek debat. Er moest ruimte zijn voor de discussie en niet de grootste schreeuwer of de persoon met de simpelste oplossing moest zijn zin krijgen. Menko Menalda sloot hierbij aan door te stellen, dat juist door een persoon als Van der Capellen de democratie bij ons een gewone zaak is, wat men in heel veel landen nog altijd niet kan zeggen.

Speciaal voor de onthulling was Fleur Peterse uitgenodigd, studente politicologie en voorzitter van het Model European Parliament (een simulatie door jongeren van het Europees Parlement). Zij vertelde over de persoon van Van der Capellen en het enorme belang van de vrijheid van meningsuiting. Daarna toog het hele gezelschap naar buiten, waar het monument werd onthuld. Daarbij waren ook twee leden

van de nieuwe Tielse Kinderraad, Kailey van der Kraft en Koen van Ballegooijen, betrokken.

Na de onthulling vond de eerste Van der Capellenlezing plaats. Die werd gehouden door dr. Iris Korthagen van het in Den Haag gevestigde Rathenau-Instituut. Zij ging vooral in op de mogelijkheden van discussie in de huidige tijd. Welke voor- en nadelen hebben de moderne media? Leiden ze alleen tot korte oneliners of simpel geschreeuw of bieden ze juist een ruim forum en een mogelijkheid tot communicatie? Opmerkelijk bleek het bestaan van 'echokamers' op Facebook, waar men via dit medium simpelweg een eigen boodschap herhaalt. De conclusie was – zoals het een wetenschapper betaamt – genuanceerd. Via de moderne media kan er een debat worden gevoerd, waar velen aan deelnemen, maar ze kunnen ook worden gebruikt om vooral het eigen idee te vertolken. De toekomst moet het ons leren.

Hoe nu verder?

Het monument staat, de eerste lezing is gehouden. Het eerste verdient onderhoud en Jos Bregman drong er op aan om jaarlijks op boomplantdag ook het monument onderhanden te nemen en opnieuw in de olie te zetten. De lezing smaakte ook naar meer. In het bestuur van de Oudheidkamer zal worden gekeken naar de mogelijkheden. De Haagse organisatie Pro Demos en de Gemeente Zwolle (de overlijdensplaats van Van der Capellen) zijn bezig met ideeën over een lezing in Den Haag en Zwolle. Wellicht kan Tiel hierbij aanhaken.

Geraadpleegde bronnen:

- E.A. van Dijk e.a., *De wekker van de Nederlandse natie*. Zwolle, 1984.
- T.J.M. Borm en R. de Jongh, *Biografisch Woordenboek van Tiel*, deel 2. Tiel, 2004.
- H. van Heiningen, *De Tielse gilden (in voorbereiding)*.

De Tielse smeden van weleer

Door Bert Leenders

Ongeveer 5000 jaar geleden begon men in het Midden-Oosten en Klein-Azië met het bewerken van metalen. Dat werd al snel een vak. De smid was geboren! In verschillende bronnen over de Klassieke Oudheid worden smeden genoemd. Ook in het eerste Bijbelboek, Genesis komt een smid ter sprake. In onze streken stond het smidsambacht bij de Germanen en de Kelten op een hoog peil. De bekendste Keltische smid is tegenwoordig ongetwijfeld Hoefnix, de smid in het Gallische dorp van Asterix en Obelisk.

Het belangrijkste gebruikte metaal, dat de smid bewerkte was aanvankelijk koper. Later werd brons meer gewild. Beide metalen leenden zich door hun relatief lage smeltemperatuur prima voor bewerking en het gieten van gebruiksvoorwerpen en gereedschappen. Vanaf de middeleeuwen tot ver in de twintigste eeuw werd het werk van de smid hoog

gewaardeerd. Hij maakte de gereedschappen voor de boer en ambachtsman en de wapens voor de edelen. In vrijwel iedere woongemeenschap waren wel een of meer smederijen of smidsen. Een smid onderscheidt zich van andere metaalbewerkers doordat hij een stuk metaal in een vuur verhit en vervolgens in de juiste vorm brengt met een smidshamer en een aambeeld. Voorwerpen die gesmeed zijn, zijn beduidend sterker dan gelijkvormige voorwerpen die zijn gegoten.

Het smidambacht ging eeuwenlang en tot ver in onze tijd over van vader op zoon. Het overzicht van Tielse smeden over de laatste 200 jaar dat Wim Fase voor dit artikel uit zijn computer liet rollen is daar een goede illustratie van. Ook de stamreeks van Marinus Kocken en zijn echtgenote Grada Petronella Basten, die we later in artikel tegenkomen laat zien dat de voorouders van beiden generaties lang het vak van smid beoefenden.

Fotografie van Krieken beslaat bij de smederij van Gertjan van Eck in Wadenoijen een paard onder het toezicht van eigenaar Piet Drost, smid Gertjan van Eck en zijn zus Bertha van Eck (Collectie: Lia van Burk-Priester)

Als gevolg van de industrialisatie verloor het ambacht in de loop van de twintigste eeuw veel terrein. Het aambeeld en alle bijbehorende gereedschappen zijn nu veelal museumstukken geworden. Metaal wordt door geavanceerde en veelal computergestuurde machines bewerkt in fabrieken en grotere constructiewerkplaatsen. Het smeden gebeurt vooral nog in de edelsierkunst, als hobby en als demonstratie van een oud ambacht. Het ambacht is ook nog steeds onmisbaar bij restauraties van monumenten. Het aantal hoefsmeden is ook flink teruggelopen. Het trekpaard is vervangen door vrachtwagen of tractor. De hoefsmeden die er nog zijn verdienen dankzij de enorme groei van het recreatiepaard een goede boterham. Anders dan vroeger komt het paard niet meer naar de smid maar komt de smid naar de weide of stal. Op verschillende plaatsen waaronder in Geldermalsen kun je een opleiding tot hoefsmid volgen.

Zoals veel oude beroepsgroepen hebben ook de smeden een patroonheilige. Dat is de in Tiel niet onbekende Sint Eligius of Sint Elooij (590-660). Hij was ook de patroon van de metaalbewerker en hij prijkt op de glas in loodramen die in 1955 het personeel van Daalderop aan de directie schonk bij gelegenheid van het 75-jarig bestaan van het bedrijf. Tegenwoordig zijn deze ramen te bewonderen in de Luccazaal in de 'Vier Gravinnen'. Voor de Tweede Wereldoorlog kende Tiel vijf smederijen. Oostendorp aan het Hof van Arkel, een klein zijstraatje van de Waterstraat, was hoefsmid en kachelsmid maar maakte ook toen al veel constructiewerk. Gert Rijnders had zijn smederij naast café De Blauwe hand aan het begin van de Stationsstraat bij de gracht. Gert besloeg paarden en deed veel

'boerenwerk'. Wanneer ik in de jaren vijftig van of naar de jongensschool aan de Jacob Cremerstraat liep, bleef ons groepje jongens altijd gefascineerd kijken wanneer er een paard beslagen werd. Vaak vond het paard dat helemaal niet leuk en probeerde hij de smid, die de paardenvoet die behandeld werd, stevig tussen zijn benen klemde, van zich af te schudden. Ook het gelijk maken van de hoef met het gloeiend hete nieuwe hoefijzer was indrukwekkend. Dat ging met veel geel gekleurde rook gepaard en een doordringende schroeilucht.

Van Ewijk op het Plein was vooral scheepssmid. Zijn klanten waren in hoofdzaak de beroepsschippers die de haven aandeden om vracht te lossen en/of te laden. In de jaren zestig begon Lamers, een medewerker van smederij Kocken voor zichzelf en nam die

Voorgevel Scheepssmederij Van Ewijk op het plein
(Foto: RAR/Collectie Bouwhuis)

smederij over, De Vree op de Oliemolenwal en Heijmans op de Nieuwe Weg repareerden vooral kachels. Kocken op de Veemarkt verichte met zijn twee 'knechten' vrijwel alle soorten smeed- en constructiewerk. Op de Hoveniersweg had je Huib Emans, later opgevolgd door zijn zoon Ben. Jan van Lith, een allround vakman en ook nog even raadslid, was daar tot zijn pensionering werkzaam. Om compleet te zijn moeten we ook machinefabriek Enthoven noemen. Die verichte aan de Grotebrugse Grintweg ook veel gespecialiseerd smidswerk. In de dorpen was de smid eeuwenlang een van de belangrijkste ambachtslieden. Hij zorgde dat de boer en timmerman zijn gereedschap kreeg. Aan het Moleneind in Kapel-Avezaath runden Kobus en later zijn zoon Ries Smits – hoe toepasselijker kan een naam zijn – vanaf 1936, de dorpsmederij. In Wadenoijen was Piet van Eck de allround smid. Een van de medewerkers van de vader van Piet, Fol van Krieken werd later een concurrent in het Lingedorp. Wanneer we wat verder teruggaan in de geschiedenis was Gijsbert Stout wellicht de belangrijkste smid van Tiel. Die zorgde met zijn door paarden aangedreven dorsmachine voor 1900 al voor veel werkgelegenheid en exporteerde deze en andere landbouwmachines zelfs naar Amerika.

De nu 86-jarige jarige Anton Kocken (*18 juli 1930) is voor deze bijdrage mijn belangrijkste bron. Daarom ligt de focus in dit artikel vooral op het bedrijf van zijn vader aan de Veemarkt 1 (nu Total Benzinstation Dijkhuizen). De vader van Anton, Marinus Hendrikus Kocken (29 januari 1889 - 8 november 1952) kwam in 1912 vanuit het land van Maas en Waal naar Tiel. "In Tiel was nog wel werk voor een

extra Smid", concludeerde hij. Hij begon daar in de Molenstraat een smederij. De zaken gingen goed en twee jaar later verhuisde hij naar een veel groter pand aan de Veemarkt. Hij kocht op de hoek Veemarkt/Sint Walburgbuitensingel twee huizen. Die woningen verhuurde hij. Het ging hem om de grond naast en achter de huizen met hun diepe achtertuinen. Daar kon hij zijn winkel voor kachels en werkplaats met bovenwoning op laten bouwen. Door een door vuurwerk beschadigde vinger was hij vrijgesteld van militaire dienst. Daardoor kon hij tijdens de mobilisatie gedurende de Eerste Wereldoorlog gewoon in Tiel aan het werk blijven en zijn bedrijf verder opbouwen. Evenals veel andere smeden had Kocken veel kachelwerk. Ieder huis had een of meer kachels, die jaarlijks onderhouden moesten worden. Kachels gingen lang mee maar het binnenwerk sleet wel. Veel werk voor de kachelsmid dus. Een kachel kocht je in de jaren voor de Tweede Wereldoorlog bij de smid. Die had er verstand van en kon hem ook repareren. Kocken besloeg ook paarden en maakte constructie- en siersmeedwerk. Een bijzondere opdracht was het siersmeedwerk dat het bedrijf vlak voor de Tweede Wereldoorlog maakte voor de nieuwbouw van de Dominicuskerk. Anton: "We maakten het sierhek voor de doopkapel, verschillende staande en muurkandelaars, het hang- en sluitwerk voor de deuren en de bevestigingssteunen voor de grote kruiswegstations. Ook de stalen balken voor de toren moest mijn vader op maat leveren. Bijzonder was ook dat we later veel vrachtwagens repareerden. Denk dan niet aan het mechanische deel, maar aan het chassis. De wegen waren niet best en de gebruikte materialen en de constructie van

de eerste vrachtwagens konden veel minder hebben dan het huidige materiaal. Het transportbedrijf Beekhof (de directeur, Jan Beekhof was in die tijd alom bekend als 'De Boem') was een belangrijke klant van ons. Ook transporteur Kees Harteman kwam regelmatig bij ons om het chassis van zijn auto's te laten repareren. Meestal was de oorzaak dat de auto's te zwaar beladen waren. Het draagvermogen was in de begintijd van de vrachtauto's veel kleiner dan nu en de wegen waren ook niet best. Ook de gemeente gaf ons veel opdrachten. Voor hen moesten we tijdens de schoolvakanties alle kolenkachels die de klaslokalen verwarmden, schoonmaken, nazien en zo nodig repareren. Dat waren er heel wat. De gemeente was een bijzondere opdrachtgever. De gemeente wilde slechts eenmaal per jaar een rekening. Die

werd dan weer een tijd later betaald met losse guldenmunten, die de gemeenteontvanger incasseerde van mensen die de gemeentelijke heffingen aan het loket kwamen betalen. Mijn vader had heel wat te tillen, wanneer hij na de betaling naar huis liep."

Zo vertelt Anton: "Om het bedrijf van zijn vader met een of meer broers over te kunnen nemen, volgde ik de opleiding metaalbewerking aan de ambachtschool in Tiel. Smeden was een belangrijk onderdeel van die opleiding. Daarna volgden nog verschillende avondcursussen. Ondertussen hielp ik al een handje in het bedrijf en na de ambachtschool ging ik er volledig werken. In militaire dienst kon men mijn technische kennis goed gebruiken en werd ik al snel sergeant-smid. Veel leverde dat niet op. Ik kreeg fl 1,25 per dag. Daar kon je een kop

Anton Kocken met echtgenote en kinderen (Collectie: Anton Kocken)

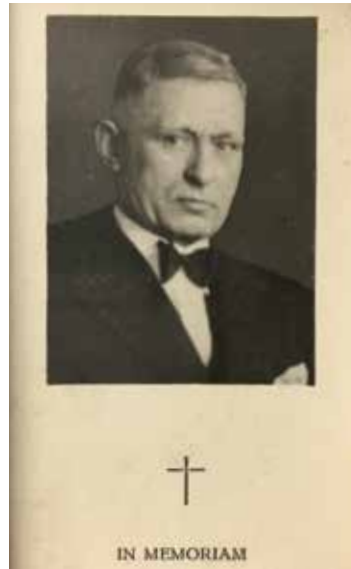
koffie en enkele koeken voor kopen. Maar na afloop van mijn verplichte dienstdtijd ben ik toch als beroeps bij het leger gebleven. Ik heb het na verdere studie gebracht tot technisch officier. Ik heb nooit spijt gehad van die keuze. Ik deed dat omdat ik het niet zag zitten om met een of meer broers samen het bedrijf te runnen. Ik was trouwens niet de enige. Al mijn drie broers hadden aanvankelijk geen belangstelling voor het bedrijf. Mijn oudste broer Alex en de jongste, Rien, kozen voor een toekomst in het verre Canada. Joop ging werken bij Fokker. Tijdens de oorlog behoorden wij tot de laatsten die Tiel verlieten. De Duitsers vonden het belangrijk dat er ook na de evacuatie een smid in de stad bleef. Wij hadden geen grote kelder en zodra er luchtalarm was, schuilden we in de verlaten villa van Daalderop. Die stond op de plek waar nu de ING-bank op de Veemarkt gebouwd is. Later werd ook dat te gevaarlijk en schuilden we in een eveneens verlaten huis aan

de Stationsstraat. Pas in maart 1945 verlieten wij de stad. Van het centrum was toen al niet veel meer over. Toen mijn vader in 1955 ongeneslijk ziek werd, was mijn derde broer Joop, die zijn brood tot dan toe met wandschilderingen verdiende, bereid de zaak voort te zetten. Mijn vader overleed in 1952.“

Joop had weinig affiniteit met het smidswerk. Al snel kreeg de fietsenverkoop de overhand en enkele jaren later verkocht hij als resultaat van een samenwerkingverband met garage Moll ook Dafjes, de bekende Nederlandse auto met het pientere pookje. Het smidswerk werd een marginale activiteit. In 1973 verkocht hij het hele complex aan olie- en benzinehandel Dijkhuizen en was Tiel weer een smid armer. In de tweede helft van de twintigste eeuw werd het beroep langzaam minder aantrekkelijk. Nieuwe constructie en bewerkingstechnieken met moderne dure machines in gespecialiseerde grotere bedrijven namen

Advertentie uit de Zakengids van 19 maart 1959
(Collectie: Peter Schipper)

Bidprentje van de stichter van het bedrijf in Tiel:
Smid Anton Kocken (Collectie: Familie Kocken)

het werk van de smid over. Ontwikkelingen in de techniek zorgden er voor dat veel werk niet meer nodig was. Repareren werd steeds vaker het vervangen van onderdelen of nieuw kopen. Vaak ging de ontwikkeling van landbouwwerktuigen zo snel dat zij economisch al verouderd waren voordat de eerste gebreken waar een smid aan te pas moest komen, zich voordeden. Grote loonwerkbedrijven hadden bovendien hun eigen monteurs in dienst en boeren leerden zelf lassen. Dat maakte dat de vertrouwde smid steeds minder werk kreeg. De kinderen kozen een andere toekomst en smederijen sloeten wanneer de smid op leeftijd was. Zo ging het met uitzondering van Willem Oostendorp met vrijwel alle smeden in Tiel. Oostendorp verruilde zijn pand in het kleine zijstraatje van de Waterstraat in 1947 voor een groot pand gelegen op een ruim perceel grond. Daar was tot dat moment wasserij de Linge gevestigd. Daar zag hij mogelijkheden om het werkpakket van

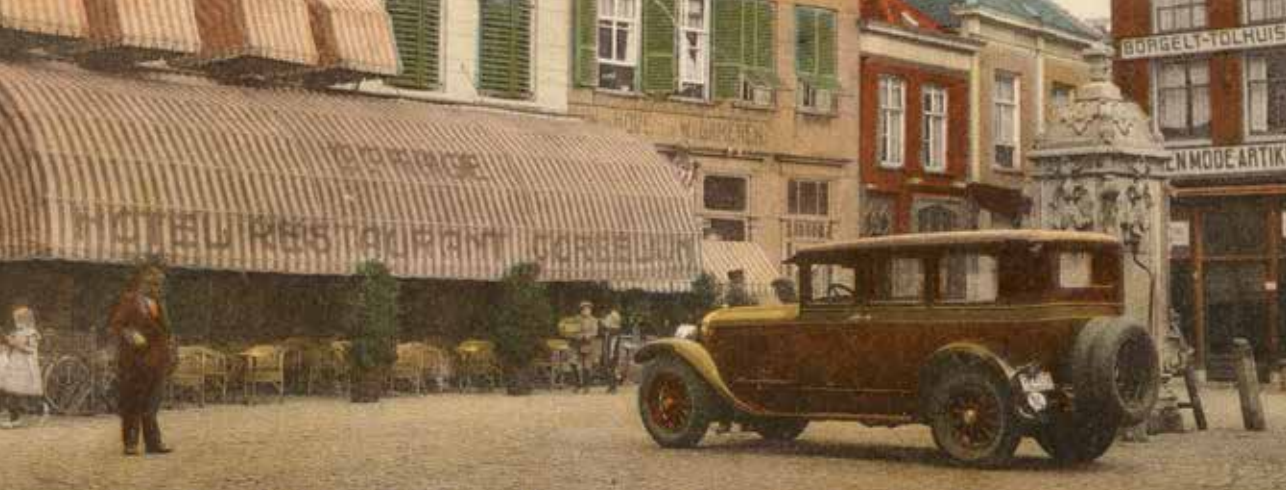
zijn bedrijf te verbreden en kon hij zijn zes zoons een toekomst bieden. Tot 1963 bleef een smederij deel uitmaken van het snel groeiende bedrijf. In Drumpt deden de gebroeders Muijen naast smidswerk al vroeg constructiewerk. Dankzij de komst van de glasfabriek de Maas groeide de smederij van de gebroeders Muijen uit tot een forse constructiewerkplaats. Muijen ontwikkelde zich tot de hofleverancier van de glashandel en glasindustrie in Nederland en ver daarbuiten voor de opslag, het transport en het snijden en bewerken van glas.

Geraadpleegde bronnen:

- Anton Kocken
- Adrie Verberne
- Lia van Burk-Priester
- Lemma over smeden op Wikipedia
- Jaap Hengeveld (2002); Oostendorp; artikel in *Ondernemen in Tiel, inspirerende bedrijven van het eerste uur*; uitgave Kamer van Koophandel Rivierenland.
- Jan Vermeulen (2012); Werken in de metaal in Kapel-Avezaath; artikel in *Het Leven in Tiel, Wadenoijen en Kapel-Avezaath*.

Een van de vele hulpmiddelen en machines, die constructiebedrijf Muijen maakt voor de glasindustrie en glashandel (Collectie: Muijen Constructiebedrijf B.V)

Nummerborden als historische bron

Door Emile Smit

Sinds 28 jaar ben ik – hoewel in het bezit van een rijbewijs – autoloos. Tot ik mijn auto verkocht, was ik me maar al te goed bewust, dat aan het nummerbord de ouderdom van een auto te bepalen is. Tot het moment waarop de heer J.C. Jurriëns uit Beneden-Leeuwen aan de Oudheidkamer een overzicht gaf van de oudste kentekens, had ik me echter nooit gerealiseerd, wat een mooie historische bronnen deze zijn.

Auto's en kentekens

De eerste auto werd in Nederland geïmporteerd in 1896. Twee jaar later begon de overheid de eigenaren te verplichten deze te laten registreren. Tot 1906 werden de nummerborden op volgorde uitgegeven. Daarom is doorgewoon te vinden, dat de gebroeders Lameris, die als orgelbouwers en rijwielhandelaren in de Waterstraat gevestigd waren, op 6 augustus 1904 de eerste automobiel in Tiel lieten registreren. Daarmee was Tiel eigenlijk laat, want de burgemeester van Dreumel had toen

al twee jaar zo'n wonder van techniek. Waarmee hij echter nauwelijks kon rijden, want de wegen in zijn gemeente waren erbarmelijk slecht. Misschien was dat ook in Tiel wel de reden voor het late volgen van de moderne tijd. Het duurde meer dan een jaar, tot – op 7 november 1905 – de heer J.B. ten Hou, opzichter van de gasfabriek, zich als de tweede Tielse automobilist liet registreren. Vanaf 1906 werd de kentekenregistratie een provinciale aangelegenheid. Elke provincie kreeg zijn eigen letter aan het begin. Voor

De Groenmarkt met hotel Corbelijn en de auto (Collectie: Smit/Kers)

Gelderland was dat een M. De lijst van kentekens die nu voor Tiel in het bezit is van de Oudheidkamer Tiel, loopt door tot 1922. Er zit wel een 'maar' aan. Niet alleen auto's kregen zo'n M-kenteken, ook andere motorvoertuigen, zelfs die op twee wielen. Dat is niet goed op de lijst na te gaan. Niettemin is het leuk om op het overzicht te zien, hoe in deze periode enigszins gefortuneerde Tielenaren besloten tot aanschaf van een motorvoertuig. Daarbij zien we fabrikanten als Dresselhuijs, Kurz en Gouverne bij de eersten. Middenstanders als Hendrich en Athmer waren er ook snel bij. Heel opvallend is het om als eerste vrouw Johanna Judith Spiering tegen te komen, de streng bevindelijke leidster van de Eben-Haëzer-groep in Tiel. Uit een andere bron weten we, dat zij niet zelf achter het stuur zat. De dames Spiering hadden een chauffeur in dienst.

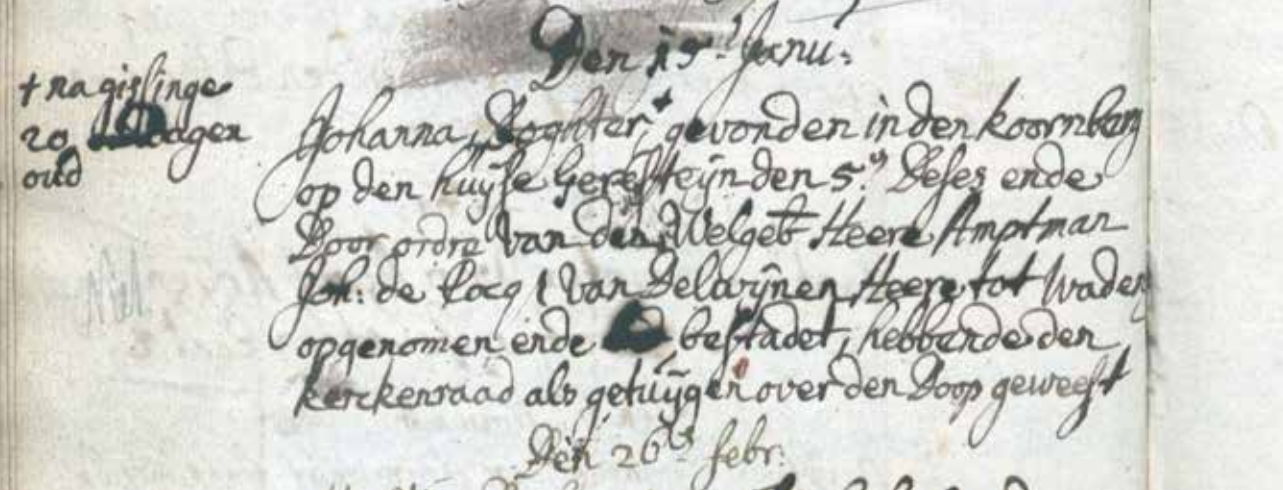
Het kenteken als bron

Op de Tielse ansichten uit het eerste kwart van de twintigste eeuw ziet men sporadisch een auto en daarvan is het kenteken dan nog onleesbaar. Uit een iets latere tijd duiken er wel fraaie exemplaren op. Op een Ansicht van de Groenmarkt ziet men voor Hotel Corbelijn een mooie auto met een niet-Gelders nummerbord. De heer Jurriëns wist deze feilloos te duiden als een Amsterdamse Cadillac Serie 314 sedan van 1926 op naam van T.C. van der Pas. Vermoedelijk is de man op de Ansicht de eigenaar! Van een serie auto's bij autobedrijf Mulders in 1936 valt te melden, dat het Chevrolets zijn uit de jaren 1933-1935. Een mooie nieuwe bron voor de (Tielse) historie, die vast nog meer zal opleveren!

Noot van de redactie: we zullen samen met webmaster Dick Buijs bekijken of deze bron via de site van de Oudheidkamer is te ontsluiten.

Auto's opgesteld voor garage Mulders aan de Agnietenstraat te Tiel (Collectie: Smit/Kers)

Johanna, een achttiende-eeuwse vondeling uit Drumpt

Door Wim Veerman

Van Mozes, de oudst bekende vondeling kennen we allemaal zijn levensloop wel uit de Bijbel. Hij is oud geworden en redelijk goed terecht gekomen mag men stellen. Maar dat geldt zeker niet voor alle vondelingen in het verleden. Vondelingen zijn niet ongewoon in de achttiende eeuw, trouwens daarvoor en daarna ook niet. En het komt helaas ook tegenwoordig nog voor. Al eeuwenlang worden als vondeling neergelegde dode baby's meestal aangetroffen op afgelegen plekken, maar levende kinderen juist op plaatsen waar verwacht mag worden dat er veel of regelmatig mensen komen, zoals bij kloosters, kerken, woonhuizen en wees- en gasthuizen. De motivering van de moeders en wellicht soms ook vaders die hun kind te vondeling hebben gelegd, is meestal moeilijk te achterhalen, al wordt af en toe ook wel bij een kind een

aanwijzing achtergelaten, in de hoop wellicht daarmee later het weer met de moeder te herenigen. In de meeste gevallen is wanhoop en armoede de oorzaak, gekoppeld aan ongehuwd zijn. Een dergelijke vondeling werd toen in de steden meestal in het weeshuis of heilige geesthuis opgenomen. Op het platteland bestaan in die tijd in de dorpen zulke instellingen meestal niet. Maar als men daar een vondeling aantreft, wat gebeurt er dan met dat kind? In de notulen van het Drumptse Hervormde kerkbestuur is daarvan een voorbeeld aangetroffen.

Kindergeschrei

Al dagenlang was het eind december 1707 koud en guur weer, zelfs met sneeuw, maar op 3 januari 1708 is het mooi weer. En blijkbaar heeft de moeder van een vondeling daarop gewacht. Want twee dagen later hoort iemand

Doopinschrijving van 15 januari 1708 in het doopregisters van de Drumptse Hervormde kerk. Retroacta burgerlijke stand Drumpt en Wadenoyen. (Collectie RAR: 010/1645)

vroeg in de morgen een ‘teeder geschreij’, dat uit de hooiberg van Huize Gerestein klinkt. Die ‘iemand’ zal dan naar alle waarschijnlijkheid een bewoner van dat huis geweest zijn. In de hooiberg blijkt ‘door een trouwloose verlatinge nedergeleght te sijn een jonghebooren kind (naderhand bevonden een meijseje)’ Daarop hebben Jacob Hendricksen, scriba van de Drumptse Hervormde diaconie en Peter Jansen, buurmeester en beiden tevens in hun functie als ouderling, contact opgenomen met de ambtman, Johan de Cock van Delwijnen, heer van Wadenoyen (1655-1724). Die op zijn beurt contact opneemt met de predikant voor Wadenoyen en Drumpt, dominee Johannes Gerhardus Vulder (1664-1718). Na overleg besluit men het kind ‘op te nemen ende bij een minnemoeder te bestellen’. Wat gezien de leeftijd van het kind, die men schat op ongeveer twintig dagen, heel snel geschiedt in opdracht van de ambtman. Op 15 januari wordt het meisje gedoopt in de toen aan de Dorpstraat gelegen Hervormde Drumptse kerk, met de leden van de kerkeraad als getuige. Ze wordt ingeschreven in het doopboek als ‘Johanna, na gissinge 20 dagen oud, gevonden in den koorberg op den huijse Geresteijn den 5en deses’ (5 januari 1708). Helaas blijft het wat de naam betreft alleen bij de vermelding van de voornaam, zonder verdere aanduiding wie haar gevonden heeft, de naam Johanna heeft gegeven of bij wie ze ondergebracht is.

Ondersteuning

In de vergadering van de kerkeraad van 17 mei 1708 blijkt dat er grote financiële problemen zijn. De kerk heeft weinig inkomsten, o.a. omdat op dat moment veel van de inwoners op de armoedegrens leven, want door een eerder plaatsgevonden overstroming

leveren de landerijen geen oogst op. Maar de baby trekt zich daar niets van aan en groeit. De kerkeraad stelt daarom noodgedwongen voor ‘de vondelingh Johanna uijt de luyren te doen ende met kleederen te voorzien’. Maar de diaconiekas is nagenoeg leeg en daardoor kunnen de kosten binnenkort niet meer voldaan worden. Daarom verzoekt men ds. Vulder aan de Ambtman en Ridderschap van de Tielerswaard schriftelijk te vragen hen te ontlasten van deze voor de diaconie onoverkomelijke kosten en de vondeling tot een ‘ampts kind’ te verklaren. Want de onkosten, ‘soo windelen (luiers), als weeckelijcks levensonderhoud daarvan, bij maniere van vorschot door de diaconije sijn gedragen geworden’ en dit gaat echt niet meer. Men heeft alleen heel geringe inkomsten uit de collecten bij de wekelijkse predikbeurten tijdens de zondagse kerkdienst en die worden gebruikt om de vele ‘pas-hagiers en landlopers’ van een gift te voorzien en de diaconie heeft niet ‘eenen kluijt erf in eigendom’. Daarom vraagt men de diaconie

Het landgoed Gerestein met oprijlaan op het eind van de huidige Burgem. Meslaan en de Groenendijk. Detail verpondingskaart uit 1809. (Collectie: Gelders Archief)

‘van soodanigen excessive ende voor haar rui-
neusen last te ontheffen’. Het ambtsbestuur
besluit positief en stelt voor het jaar 1708 vijf-
entwintig gulden beschikbaar. Hoelang de on-
dersteuning verder ging, was door het ontbre-
ken van gegevens niet meer na te gaan.

Gebrand water

In dezelfde vergadering waarin de brief over
Johanna verstuurd wordt, krijgt ds. Vulder op-
dracht de heer van Wadenoyen ook aan te
schrijven in diens functie als ambtman van
Zaltbommel en de Tieler- en Bommeler-
waarden, met een verzoek mee te werken aan
verbetering van de financiële situatie van de
diaconie en daarover te adviseren. Wat is het
geval? Al enige jaren geleden hebben de Staten
van het Kwartier van Nijmegen de verpachting
van de belasting op de ‘gebrande wateren’ (je-
never en brandwijn) geregeld. Van een deel van
die opbrengst worden de zgn. ‘armenoortjes’
(een oortje is ¼ stuiver) bestemd voor de

armen, zoals dat, zo men heeft gehoord, in
Zaltbommel geschiedt en andere ‘armenbeur-
zen gauderen’ (in het genot zijn van-). Echter,
het dorp Drumpt, waar men wat betreft de in-
koop van sterke drank en de daarover te beta-
len belasting verplicht is dat in Tiel te doen,
heeft nooit armenoortjes ontvangen. De ambt-
man deelt enige tijd later mee, dat de opbrengst
aan armenoortjes voor de helft voor de stad is
waaronder men valt en de andere helft voor de
ambten. Drumpt valt onder Tiel en die behoort
tot het belastingdistrict Maas en Waal en Neder-
Betuwe. Men behoort dus daar in de opbrengst
mee te delen en daaruit armenoortjes uitge-
keerd te krijgen. Dit dient dus met Tiel geregeld
te worden. In oktober 1708 heeft ds. Vulder sa-
men met een diaken een gesprek daarover met
de burgemeesters van Tiel. Twee jaar lang wordt
daarover onderhandeld en schrijft men in de
notulen ‘word gecontinueert’. Het resultaat van
de contacten is uiteindelijk positief. Maar pas in
december 1711 krijgt de diaconie een uitkering

*Gezicht in de Dorpsstraat van Drumpt in de achttiende eeuw met de in 1864
afgebroken kerk. Aquarel door N. Wickart (Collectie: Flipje en Streekmuseum)*

van vijftien gulden, vijf stuivers en twaalf penningen van de armenootjes over 1709, waarop men eigenlijk dus al jaren recht had. Of het voor 1710 en de volgende jaren voortgezet is kan niet meer nagegaan worden, omdat de jaarrekeningen van de kerk ontbreken. Intussen is echter de financiële staat ook verbeterd door ontvangen schenkingen van landerijen waaruit men jaarlijks pachtobbrengsten verkrijgt.

Wie is de moeder?

Helaas is juist uit de periode 1708 in de archieven van de Hervormde kerk van Drumpt en het ambtsarchief van de Tielerswaard veel materiaal verdwenen, waardoor over de perikelen van Johanna daarin bijna niets is terug te vinden, behalve een afschrift van de brief van het kerkbestuur aan 'die hoogh welgeboren heeren, die Heere Amptman ende Ridderschap des Ampts Tielerswaard', die veel informatie bevat en de basis voor dit artikel vormt.

Het herenhuis Gerestein met de daarbij staande hooiberg waarin de vondeling Johanna is aangetroffen, staat op het eind van de huidige Burgemeester Meslaan op de hoek van de Groenendijk.* Daarin wonen waarschijnlijk op dat moment de als lidmaten van de Hervormde kerk Drumpt ingeschreven heer Philippus Paerl van Broeckhuysen van Kell tot Geresteyn en de twee jonge juffrouwen Johanna Ermgarda van Aart tot Geresteyn en Anna Maria van Aart tot Geresteyn. Zou het meisje van een van hen zijn...? Het is verleidelijk dat te denken, maar de adel heeft wel andere mogelijkheden om een 'ongewenst' kind kwijt te raken en zal het zeker niet als vondeling ergens dicht bij huis neerleggen. Waarschijnlijker is het een dochtertje van een dorpeling, of iemand uit de nabije omgeving, die zich geen raad wist met het ter wereld gekomen kind. Of het is van een

langsgekomen landloopster die wellicht niet onbekend was met de omgeving en dacht haar kind te vondeling te leggen bij een groot buitengoed, in de hoop dat het dan toch nog goed terecht zou komen. Of dit laatste gelukt is, kan helaas weer door gebrek aan gegevens niet meer nagegaan worden. Want wat zou het aardig geweest zijn, als we van deze vondeling nog nazaten hadden kunnen vinden in onze tijd. Maar juist van de in aanmerking komende jaren zijn ook geen huwelijksinschrijvingen bewaard gebleven en er komt geen Johanna uit Drumpt in voor. Het kan natuurlijk dat ze uit het dorp is vertrokken of niet lang na haar geboorte overleden is. Maar ook begraafregisters zijn uit die tijd niet meer aanwezig. Maar wie weet, ergens kan nog een vermelding verborgen zijn die helderheid kan geven. Laten we wensen dat Johanna in ieder geval een lang en gelukkig leven heeft gehad. Zodat dit menselijke verhaal afgesloten kan worden, zoals de kerkeraad van Drumpt haar notulen in 1708 eindigt: 'Waarop de vergadering met dancksegginge tot God, in vrede en liefde is gescheiden'.

* Het tegenover de oude locatie staande pand Nieuw Gerestein schijnt in 1840 gebouwd te zijn, nadat het oude pand door brand was verwoest. Vermoedelijk is het oude huis daar niet meer opgebouwd. De funderingen zijn gedeeltelijk onder de nieuwbouwwijk terecht gekomen. Op de kadasterkaarten was ook nog lang de oude gracht die om het huis lag ingetekend. Bij de ontwikkeling van de nieuwbouwwijk is die weggewerkt.

Geraadpleegde bronnen:

- RAR:

- Archief Hervormde kerk Drumpt. (archieffnummer 0114)
- Archief Ambt Tielerswaard. (archieffnummer 0469)
- Retroacta Burgerlijke stand. (archieffnummer 0010/1645)

Burgemeestersscholen redden het niet!

Door Klaas Tammes

In de Betuwe zijn nog maar drie burgemeestersscholen over; In Varik staat de Burgemeester Westerbeek van Eertenschool, in Ochten de J.A. Houtkoperschool en in Tiel de Cambier van Nootenschool. Scholen worstelen vaak met zo'n burgemeestersnaam op de school. Ouders en leerkrachten vinden de verwijzing naar een eerste burger van lang geleden niet meer bij deze tijd passen. Daarom prijkt in Tiel op het nieuwe gebouw van de Cambier van Nootenschool nu meer eigentijds: De Cambier.

In de gemeente Buren pakte men het rigouzeur aan. De Burgemeester Hoftijzerschool in Ingen werd omgedoopt tot Regenboog, de Burgemeester G.C. van Mourikschool in Zoelmond werd De Klepper en van de Burgemeester Kampschool in Lienden maakte men de Sterappel.

In het laatste geval waren er naast modieuze overwegingen ook nog wel inhoudelijke argumenten beschikbaar voor de naamsverandering. In 2005 – bij het vijftigjarig bestaan van de Burgemeester Kampschool – werd de aandacht weer gevestigd op het deels niet zo fraaie oorlogsverleden van deze burgemeester van Lienden en Maurik. Kamp had in 1942 het in Lienden ondergedoken Joodse meisje Ellie Frank laten ophalen en uitgeleverd aan de bezetter. Ellie Frank overleed op 17 december 1942 in Auschwitz.

Na de oorlog werd dit feit hem zwaar aangerekend in het kader van de zuivering van burgemeesters. Toch stond er kennelijk voldoende tegenover zodat Kamp er af kwam met een 'schriftelijke berisping zonder openbaarmaking'.

(Foto: Bert Leenders)

In december 1945 zat hij weer op zijn burgemeestersstoel in Lienden en een paar maanden later was hij ook weer terug op het gemeentehuis van Maurik. Toen in 1955 een nieuw schoolgebouw in Lienden in gebruik genomen werd, bestond er geen aarzeling om de school te vernoemen naar deze burgemeester Kamp die het jaar daarvoor afscheid van de gemeente had genomen.

De naamswijzigingen in Ingen en Zoelmond waren louter ingegeven door de wens om de school in de naamgeving een moderner gezicht te geven.

Sinds 1970 heette de openbare school in Ingen de Burgemeester Hoftijzerschool. Opmerkelijk omdat Hoftijzer in 1967 aantrad als burgemeester. Het kwam niet zo vaak voor dat een school nog bij leven naar iemand vernoemd werd. Hoftijzer was een markante bestuurder met het hart op de tong. Toen de school in Ingen naar een nieuwe locatie verhuisde, bleef de naam Hoftijzer behouden in het plein waaraan de school gelegen is.

In Zoelmond moest de naam van burgemeester van Mourik op het schoolgebouw wijken. Van Mourik was een gewaardeerde burgemeester van Beusichem in de periode 1943 tot 1965.

Omdat het onderwijs altijd een kerntaak van de gemeente is geweest en de burgemeester tot in de jaren zeventig van de vorige eeuw veelal als enige fulltime bestuurder optrad, was zijn betrokkenheid bij het onderwijs in de regel zeer groot.

Burgemeester Cambier van Nooten die van 1937 tot 1957 burgemeester van Tiel was, opende verschillende scholen in zijn periode. Zo werd in 1942 op zijn initiatief een

school voor voortgezet lager onderwijs opgericht, in 1952 opende de Elisabeth ter Braak Viëtorschool haar deuren, in 1955 kwam de nieuwbouw van de Chr. ULO aan de Medelsestraat gereed en in 1955 mocht hij een nieuwe halschool in Tiel West in gebruik nemen. Deze onderwijsburgemeester werd in 1961 geëerd doordat de afdeling van de nieuwe streekschool voor zeer moeilijk lerende kinderen naar hem werd vernoemd.

Als we De Cambier even buiten beschouwing laten – per slot van rekening heeft men daar Van Nooten van de gevel laten vallen – dan zijn er nog maar twee echte burgemeestersscholen in de Betuwe over.

In Varik zit men (nog) niet met de naam van de school. Burgemeester Westerbeek van Eerten School staat er voluit op de gevel. Om een toch meer eigentijds beeld te scheppen heeft men er in Varik wel voor gekozen om aanvullend, de naam van de school in een modern logo te verwerken.

(Foto: Bert Leenders)

Vroeger waren er in Varik twee scholen: een katholieke en een christelijke. Toen beide scholen samengingen, iets waar burgemeester Westerbeek van Eerten zich voor had ingezet, kreeg de nieuwe school zijn naam. Westerbeek van Eerten was tussen 1961 en 1978 burgemeester van Varik en tegelijk ook burgemeester van Ophemert, waarnemend burgemeester van Est en Opijnen en tenslotte vanaf 1978 kort de eerste burgemeester van de nieuwe gemeente Neerijnen.

In Ochten wordt de school eenvoudig Houtkoperschool genoemd. De toevoeging burgemeester vindt men daar kennelijk niet nodig of is het daar ook al een eerste stap op weg naar een nieuwe naam? De echte Ochtenaren weten natuurlijk nog wel dat het

hier gaat om J.A. Houtkoper, burgemeester van Echteld tussen 1945 en 1980. Houtkoper volgde als jongste burgemeester van Nederland zijn vader op in het ambt. Burgemeestersscholen worden dus zeldzaam. Oranjescholen doen het nog steeds goed. Overal kom je ze in de Betuwe tegen. Ook namen van heiligen houden bij de katholieke scholen nog aardig stand. Maar burgemeesters moeten zo langzamerhand allemaal het veld ruimen van de gevels van de scholen. Een onmiskenbaar teken van ambtsinflatie!

Geraadpleegde bronnen:

- Drs. K.C.Tammes, *200 jaar burgemeesters*. Buren, 2013.
- S.E.M. van Doornmalen, *Lienden, een Betuwse gemeente*. Lienden, 1998.
- Kalendarium van Tiel.

De Houtkoperschool in Ochten (Foto: Bert Leenders)

Haontje-pik en èjke rollen

Door Peter Schipper

Het voorjaar komt er weer aan. Koning winter gaat langzaam op de terugtocht en de natuur maakt zich op om het voorjaarskleed aan te trekken. Deze omslagmomenten in de seizoenen gingen, en gaan op veel plaatsen nog, gepaard met traditionele feesten.

Haontje-Pik

De zondag voor Pasen staat in de christelijke kerk bekend als Palmpasen, waarbij men de feestelijke intocht van Jezus, gezeten op een ezel, in de met palmtakken versierde straten van Jerusalem herdenkt. In de middeleeuwen kende vrijwel iedere West-Europese stad een ommegang waarbij de deelnemers groene takjes in de hand hielden. Vanaf de dertiende eeuw werd daarbij een nieuw element geïntroduceerd: een houten ezel waarop een Christusfiguur zat. Het Rijksmuseum Twente in Enschede bewaart een dergelijk attribuut. De Calvinisten poogden deze traditie de kop in te drukken, maar dat lukte niet geheel.

Vooraf bleven met hun karakteristieke palmpaasstocken rondgaan.

Ook in Tiel zag men de kinderen, met tamboers of de muziek voorop, lopen door de stad. De Nieuwe Tielse Courant meldt in 1950 dat er dat jaar, waarin de Waalstad haar 1500-jarig bestaan vierde, geen 200 maar wel 800 jongens en meisjes deelnamen. Wie wilde mocht na afloop zijn palmpaasstock naar een der ziekenhuizen brengen. In de krant vinden we een beschrijving van de stocken, in het Tielse dialect 'Haontje-pik' geheten: 'een lange staak met bovenaan het broodhaantje met een palmtakje in de bek. Aan de staak hangen uitgeblazen eieren. Ook sinaasappels,

Dominee de Ronde tussen kinderen met palmpaasstocken in de kerk te Wadenoijen, 2012 (Foto: Tineke Schipper)

vlaggetjes, mooie figuren uit sitspapier, snoeren, toffees enz.' Het volgende liedje galmde bij de tocht uit de honderden kelen:

*Pallem, Pallem pasen
Hei koerei
Zondag is het Pasen
Dan krijgen wij een ei*

De Waalbode van april 1936 vermeldt nog een ander versje:

*Haantje pik wat zal ik je leeren
Al wat in de bijbel staat*

Tegenwoordig beperken de kinderen zich voornamelijk tot een rondje door de kerk.

Pasen

In het voorjaar braken voor de boeren drukke tijden aan. Het land moest bewerkt worden en de zich steeds herhalende cyclus van zaaien, maaien, oogsten en verwerken begon weer. Uiteraard hoopte men op een vruchtbaar jaar en hoge opbrengsten, een verlangen dat je via rituelen een handje kon helpen. Vuur zou vruchtbaar makende krachten bezitten. Dus laaiden in de Neder-Betuwe en Tielervaard de Paasvuren hoog op, een gewoonte waarover predikanten op de classisvergadering van 1650 in Tiel hun gal spuiden. Mogelijk dankt de Paasweg in Varik aan dergelijke vuren zijn naam.

*Jezus op de ezel, veertiende eeuw
(Collectie: Rijksmuseum Twente)*

*Palmpasenoctocht in de Ambtmanstraat, 1957
(Foto: RAR/Collectie: Bouwhuis)*

Paashazen en eieren hebben ook alles met vruchtbaarheid te maken. Wat is er leuker dan vlak voor Pasen samen met de kinderen eieren te beschilderen? Ieder kent het liedje nog wel, dat ging van:

'Eén ei is geen ei, twee ei is een half ei, drie ei is een Paasei!'

Tweede Paasdag was traditioneel het moment om wat pret te maken. De Tielenaren togen dan naar De Hooge Weide waar kermiskraampjes stonden en waar mannen en jongens het spel 'eiertikken' deden. Ze klemden dan een ei zo in de hand dat de punt naar buiten stak, waarbij het de bedoeling was het

ei van de tegenstander vervolgens stuk te tikken. 'èjke rollen' deed men op het 'Polderwèjke', een stuk weiland tussen de Plantage en de Waaldijk. Hierbij was het de kunst om al rollende elkaars ei te raken. Dat eieren niet duur waren blijkt uit een vooroorlogs liedje dat door de Tielse straten klonk:

*'Een cent een ei, een cent een ei
Zo riep het joodje, zo riep het joodje
Een cent een ei, een cent een ei, zo riep het joodje
Met zout erbij'*

Van recenter datum is het 'eieren gooien', dat met Pasen in Buren plaatsvindt. Het valt niet mee om als duo rauwe eieren over een bepaalde afstand te gooien en dan heel op te vangen. Velen eindigen dan ook flink onder het uierstruif. Met Pasen was het bremszoute, zelf ingemaakte, vlees op en verheugde men zich op een vers lapje. Trots toonden de slaggers hun, soms fraai versierde, Paasos aan hun mede stads- en dorpsgenoten.

Bij een nieuwe start in het ontluikende voorjaar hoorde vroeger eveneens de grote schoonmaak, waarbij huis en hof met bezems, mattekloppers en dweilen gekeerd werden. Maar ja, wie doet dat tegenwoordig nog? En wie gaat er met Pasen nog op 'z'n Paasbest' gekleed naar de kerk?

Geraadpleegde bronnen:

- A.R. Hol, *De Betuwe* (serie: Nederlands Volksleven, III), Deventer 1957
- Marita Kruijswijk en Marian Nesse, *Nederlandse jaarfeesten en hun liederen door de eeuwen heen*, Hilversum 2004
- Jan Ter Gouw, *De volksvermaken*, Haarlem 1871
- Documentatie in collectie Flipje en Streekmuseum Tiel
- Nieuwe Tielsche Courant, 30 maart 1950
- De Waalbode, 4 april 1936

Affiche 'Eieren gooien 2016' in Buren
(Foto: Jong Nederland Buren)

Pomona, geliefd in Tiel

Door Peter Schipper

In 2015 koos de Tielse kinderraad 'Pomona' als nieuwe naam voor de veerpont over de Waal. De Romeinse hoedster van boomgaarden en fruit won het van de concurrenten 'Flipover' en 'Waalcrosser'. Maar wie was zij en waarom is Tiel zo verheugd over haar?

Een schilderij in het stadhuis

In de hal van het stadhuis aan de Ambtmanstraat hangt een schilderij waarop de godin Pomona zittend is afgebeeld met fruit op haar schoot. Het is uit particulier bezit aangekocht door de gemeente Tiel, kort nadat de naam van de nieuwe pont bekend werd. Het doek is vervaardigd door Joannes Baptist Lambert Simon (Den Helder 1909- Utrecht 1987), die behalve schilder ook beeldhouwer en glazenier was. Op de Exposition International te Parijs (1937) won hij met zijn werk een gouden en zilveren medaille. Zijn stijl

van schilderen is figuratief en monumentaal. Bij de interpretatie van zijn Pomona is hij duidelijk geïnspireerd door het manierisme, de aanduiding voor de schilderkunst van de late renaissance vanaf circa 1525 tot ongeveer 1580. Kenmerkend zijn de diagonale opzet van de compositie, de langgerekte ledematen, vooral de handen, en verder het kleurgebruik.

Een oud verhaal

Vooral in de zeventiende eeuw was het verhaal van Pomona, zoals verteld door de Romeinse schrijver Ovidius (43 v. Chr.-17 na Chr.) in zijn *Metamorfoses*, bij schilders populair. Op een schilderij van Paulus Moreelse (1571-1638) uit circa 1630 in het Rotterdamse museum Boijmans van Beuningen zien we haar zittend in een landschap, het snoeimes in de ene hand en in de andere een tros druiven. Voor haar staat de god Vertumnus, de

Pomona door Lambert Simon; stadhuis Tiel (Foto: Leontine Sonneveldt)

Pomona door Paulus Moreelse (Museum Boijmans van Beuningen Rotterdam; Foto: Peter Schipper)

hoeder van alle veranderingen in de natuur en in het bijzonder van de herfst, in de gedaante van een oude vrouw. Tevergeefs had hij daarvoor al in diverse vermommingen, zoals die van een tuinman, een maaier en een veehoeder, gepoogd het hart van de godin te veroveren. Tenslotte vermomde Vertumnus zich als een oude vrouw om al pratende zichzelf bij Pomona aan te bevelen. Alles echter tevergeefs. Pas toen hij in zijn ware gestalte verscheen als een stralende jongeman bezweek de godin voor zijn charmes. In hun vereniging zagen de oude Romeinen de belofte van vruchtdragende akkers en boomgaarden. In de herfst vierden zij ter ere van hen het Pomonafeest.

Het verhaal van de moeizame verleiding van de fruitgodin behoorde in de zeventiende eeuw tot de populairste onderwerpen op schilderijen. Ontwikkelde zeventiende-eeuwers smulden van dergelijke vertellingen, vooral vanwege de vermenging van morele en erotische elementen. De confrontatie van de oude vrouw

met de stralende godin refereerde aan de vergankelijkheid van het bestaan. Maar ook, dat het leven van een jonge vrouw slechts zin heeft als het vrucht draagt. De op het schilderij van Moreelse aanwezige wijnstok die zich rond een boomstam slingert verwijst eveneens naar symboliek binnen de gangbare huwelijksmoraal: het is een metafoor voor de echtgenote die zich trouw aan haar man dient vast te klampen en slechts met hem vrucht zal dragen.

Pomona reeds langer populair in Tiel

Wie de Burgemeester Meslaan vanaf de stationszijde inslaat, ziet vrijwel direct links een wit huis met de naam Pomona. De keuze kan geen toeval zijn, want het pand staat immers op de plaats waar zich eens de pomologische tuin, de broedplaats voor allerlei fruitrassen, bevond.

Tijdens de start van het Tielse fruitcorso in 1961 reed er in het defilé een trapsgewijs oplopende wagen mee, waarop een levende Pomona troonde.

Tenslotte speelt zij een rol in het Flipje album nummer 2 'Tiels Flipje en de vrolijke vruchten' met tekst van Mia Verbeelen en tekeningen van Arie van Vliet.

De stad Tiel wil zich een nieuw imago aanmeten. Na 'stad van Flipje' is het nu 'Fruitstad aan de Waal'. Wie kan dit credo beter verbeelden dan de eeuwenoude fruitgodin Pomona?

Geraadpleegde bronnen:

- P.M.J. Jacobs, *Beeldend Nederland; biografisch handboek*, Tilburg 1993
- E.J. Sluijter, Ovidius Herscheppingen herschappen. Over de popularisering van mythologische thematiek in beeld en woord. In: *De Zeventiende Eeuw*, jrg. 23 (2007), p. 45 e.v.
- *Tekening: Arie van Vliet; Pomona uit het album Tiels Flipje en de vrolijke vruchten*

*Pomona tijdens het Oogst- en Fruitcorso te Tiel, 1961
(Foto: Eric Koch; Nationaal Archief)*

Dick van Ommeren haalt jeugdherinneringen op

Door Bert Leenders

De dokter hield zijn spreekuur bij ons in de bijkeuken

Dick van Ommeren werd op 18 januari 1932 in Echteld geboren. Lang was hij enig kind en werd hij door zijn ouders en overige familieleden flink verwend. Dick: "Dat verwennen kwam vooral omdat mijn ouders graag meer kinderen wilden hebben. Maar iedere keer als mijn moeder zwanger raakte ging er iets mis en volgde een miskraam. Dat lag niet aan een tekort aan medische aandacht. Huisarts van Driel uit Ochten was iedere week in huis. Dan hield hij voor de inwoners van Echteld spreekuur bij ons in de bijkeuken. Patiënten werden door mijn moeder opgevangen en konden in onze woonkamer wachten tot zij aan de beurt waren. Dokter van Driel deed ook tandartswerk. Tal van kiezen zijn bij ons

in de bijkeuken zonder verdoving getrokken. In de bijkeuken hing ook het dokters- en tandartskastje. Als het spreekuur voorbij was werd de spreekruimte weer gewoon bijkeuken. Ons huis was voor de huisarts een goede locatie. Wij behoorden tot een van de weinigen in Echteld die telefoon hadden. Het nummer was makkelijk te onthouden. Dat was nummer 2. Ik herinner me dat in de kamer op het dressoir een bijzonder apparaat stond om bloedonderzoek mee te verrichten. Als kind speelde ik daarmee."

Een zusje erbij

"Ik was bijna tien toen ik op een zondag met mijn vader naar een voetbalwedstrijd van TEC in Tiel zou gaan. Dat was iedere zondag vast pandoer. De ene week naar Theole, de andere naar TEC. Maar we waren wel fan van Theole. Voordat we naar het TEC-terrein zouden gaan kwam Wim van Straaten, een goede kennis van ons, die toen een slagerij in de Voorstad in Tiel had, op bezoek. Zonder nadere toelichting zei mijn vader dat hij thuisbleef en dat ik met ome Wim naar de voetbalwedstrijd zou gaan. Toen Van Straaten me laat in de avond weer naar huis bracht, bleek dat ik een zusje rijker was. Als kind had ik verschillende malen koeien en varkens zien dekken en was ik getuige geweest van de geboorte van tal van boerderijdieren. Maar dat dat bij mensen ook zo ging, kwam toen niet bij me op. Van je ouders hoorde je daar niets over. Door de komst van mijn zusje Geurtje was het afgelopen met de verwennerij. Alle aandacht ging

Het huis waarin Dick van Ommeren opgroeide en de dokter spreekuur hield (Familiearchief van Dick van Ommeren)

in een keer naar haar uit. Jaloers was ik niet. Ik was blij met haar komst en heb altijd goed met haar kunnen opschieten. Tot haar dood had ik een hechte band met haar. Mijn moeder stierf jong, mijn vader hertrouwde en ik kreeg er later nog een halfbroer bij. De eerste jaren van de lagere school volgde ik op de kleine dorpsschool in Echteld. Mijn moeder was daar niet gelukkig mee. Het onderwijs op dat soort scholen was doorgaans niet best. Mijn ouders speelden bridge met de twee leerkrachten en daarom kon mijn moeder, want die regelde dat, mij moeilijk naar een betere school in Tiel sturen. Maar toen tijdens de mobilisatie voor de oorlog de school een tijdje gesloten was, zag zij haar kans schoon en meldde me aan bij de zogenaamde school 'D van Wage' aan de Voor de Kijkuit in Tiel. Die school stond goed bekend. Als 'Wage' je goed genoeg vond voor de HBS, dan werd je daar zonder toelatingsexamen toegelaten."

Dick van Ommeren met zijn zusje Geurtje (Familiearchief van Dick van Ommeren)

Dick van Ommeren (Familiearchief van Dick van Ommeren)

Tiel ook gespleten door voetbal

Dick komt nog even terug op het voetbal in Tiel. "De inwoners van Tiel waren in de jaren tijdens en na de Tweede Wereldoorlog sterk verdeeld. Katholieken en protestanten hadden ieder hun eigen vakbond, coöperatie, verenigingen, verzekeringen, activiteiten voor de spaarzame vrije tijd en gingen vooral met de eigen geloofsgenoten om. Ook huwen deed je vrijwel altijd in eigen kring. Maar er was nog een andere scheiding, die voor velen misschien wel net zo ingrijpend was als de scheiding op basis van geloof. Die werd bepaald door je sympathie voor voetbalvereniging TEC of Theole. De clubliefde bepaalde voor velen je vriendenkring en vaak ook je leverancier. Middenstanders hielden hun sympathie voor hun voetbalclub daarom vaak zo veel mogelijk geheim. Dat was nodig om je klanten te behouden. Veel supporters waren zo fanatiek dat ze niets wilden kopen bij een sympathisant van de andere club. De stad was als het ware verdeeld in twee grote kampen. De aanhangers van TEC waren veelal de gewone mensen, die weinig inkomen hadden. Theole was de club voor de wat beter gesitueerden. Voetbal leefde in de jaren direct na de Tweede Wereldoorlog veel meer dan nu. De eredivisie bestond toen nog niet en zowel TEC als Theole speelden in 1952 en 1953 op het hoogste niveau in de Nederlandse voetbalcompetitie. Wedstrijden trokken duizenden bezoekers en naar uitwedstrijden reden colonnes met bussen of soms zelfs een extra voetbalrein. In het derde nummer van de tweede jaargang van de Kroniek stond daarover een uitgebreide bijdrage en vindt u nostalgische foto's van dit roemrijke voetbalverleden van Tiel."

Door Wim Veerman

Velders, Gerard; *Driehonderd jaar familie Velders in Tiel*. Tiel, 2016. Geïllustreerd. 544 pagina's. € 35,- Oplage: 200. Particuliere uitgave, verkrijgbaar bij boekhandel Arentsen Tiel en via het mailadres: info@gerardvelders.nl

Het gebeurt weinig dat er een boek over een Tielse familie verschijnt. Nu is er een 'dik' pil geschreven, waar de familie Velders trots op kan zijn. Bijzonder is een hoofdstuk met statistische overzichten van familienamen, etc. Ook bijzonder is, dat het geen saaie opsomming van namen is geworden. Want de eerste helft bestaat uit uitgewerkte interviews met verwanten. Ruim 700 familiefoto's zijn verwerkt en de diverse genealogische overzichten worden aangevuld met achtergrondverhalen, geardeerd met leuke en soms trieste voorvallen en anekdotes. Jammer dat er geen titelpagina met de naam van de auteur, plaats en jaar van uitgave is opgenomen. Wat een werk moet het geweest zijn om al die informatie te verzamelen, zodat naast de Velders, waarvan de naam afgeleid is van Leijdensvelders, ook de families Schoots, Ernste, Laheij en nog vele anderen beschreven worden, waarbij ook de woonhuizen, zoals de historische boerderij De Gouden Wagen in Drumpt aan de orde komen. Het is een monumentaal familieboek geworden!

Beijer, J. en Nekeman, A. (red.); *Betuwse praetjes van Hannes*. Varik, 2016. ISBN/EAN 978-94-90329. Geïllustreerd. 142 pagina's. € 9,95. Verkrijgbaar bij boekhandel Arentsen in Tiel, MCD supermarkt in Ochten en Regiobank in Echteld. Tevens te bestellen op: www.emjee-uitgevers.com/boek-bestellen

Welke Betuwnaar herinnert zich niet de verhalen van 'Hannes' in Betuws dialect, die jarenlang in de Tielse Courant, later Dagblad Rivierenland verschenen? Hans van den Hatert, zoals zijn echte naam was, schreef elke week een column naar aanleiding van een voorval dat in een stad of dorp in zijn omgeving had plaatsgevonden. Vaak werd hij daarbij getipt door particulieren, die iets bijzonders gezien, gehoord of meegemaakt hadden. Hannes anonimiseerde het dan en maakte er in dialect een mooi verhaal van. Van 1968 tot 2003 zijn er in totaal ruim 1700 van die verhalen verschenen en gelukkig door zijn zoons bewaard, door Hannes opgerold in bundeltjes met elastiekjes er omheen. Hij had vaak milde kritiek op de overheid, 'de hoge heren', waarin vooral die van Tiel het moesten ontgelden. Het bijzondere van zijn verhaaltjes is dat ook niet Betuwnaren het goed kunnen lezen, ondanks het gebruikte dialect. De auteurs hebben een selectie van 117 columns gemaakt die door emjee | uitgevers in een mooi handzaam boekje is vormgegeven. Een leuk cadeau voor familie, vrienden en relaties die een band met de Betuwe hebben of hadden!

Dijk, B.M. van, Smit, E.J.Th.A.M.A. en Goossen, J.P. (eindredacteuren) *De Grote Oorlog en de kleine stad. Tiel in de Eerste Wereldoorlog*. Tiel, 2016. ISBN/EAN 978-90-821130-4-4. Rijk in kleur geïllustreerd in albumformaat. 96 pagina's. € 15,- Verkrijgbaar bij de plaatselijke boekhandel, het Regionaal Archief en het Streekmuseum.

Deze lustrumuitgave is geschreven door negen leden van de Historische Werkgroep van de Oudheidkamer. Mocht men denken dat in Tiel de Eerste Wereldoorlog in stilte voorbij ging, dan bewijst dit boek het tegendeel. In het gemeentelijk archief, maar vooral in de kranten over de jaren 1914 t/m 1918 werd veel informatie gevonden. De oorlog en de gevolgen komen uitgebreid aan de orde, waarbij het gelukt is naast algemene informatie, ook gevolgen voor Tiel in beeld te brengen. Aandacht wordt o.a. besteed aan de heersende verzuiling, huisvesting, vakbonden, onderwijs, Belgische vluchtelingen, voedselvoorziening en volksgezondheid. Maar ook persoonlijke verhalen over een stukadoorsgezin, café De Harmonie bij de Waterpoort, slager Jager uit de Ambtmanstraat, advocaat Meinard Tydeman en Belgische vluchteling, schrijver en eerste Tielse bibliothecaris, Antoon Thiry. Kortom, een verhalenboek met veel mooie plaatjes. Vooral voor de oudere Tielenaars die de stad hebben gekend van voor de verwoesting van 1944/1945 kan het een feest van herkenning worden!

Terugblik. 'Betuws mengelwerk': Vijftien bijdragen tot de geschiedenis van het Rivierengebied. Opheusden, 2016. Uitgave van de Stichting Tabula Batavorum. Deel 17. ISBN/EAN 978-94-90551-07-0. Volledig in kleur. 255 pagina's. € 19,50. Verkrijgbaar bij de plaatselijke boekhandel en het Museum Baron van Brakel in Ochten.

Waren eerdere uitgaven thematisch, nu is er een rijk geïllustreerde verzamelbundel verschenen. Omvattend een periode van de middeleeuwen tot en met de twintigste eeuw. Water loopt er als een rode draad doorheen, met artikelen over dijkdoorbraken, Doddendaalse kribben en de Loenense schaarlijk, een verhaal 'Langs de Waal bij Gendt' en de bijna watersnood van 1995. Ook meer menselijke verhalen komen aan de orde, zoals over de Tielse rechter Adriaan Walraven Engelen, de Lentse warmoezenier Antonius Hendrikus Knipping, de familie Gaymans uit Elst, joodse inwoners van Huissen en het oorlogsdagboek van de 24-jarige Topy Smith uit Lent. Bijzondere panden komen ook aan de orde. Zoals de geschiedenis van Kamp Neerijnen en van het landhuis Klein Hemmen. En er is een interessant verhaal over de Betuwse fruitteelt. Naast de kloosterhistorie van Gendt en de abdij Gravendaal komen ook zeventiende-eeuwse oorlogstoestanden in Ingen en grensgeschillen van Holland en Gelre aan de orde. Kortom, een boek met 'voor elck wat wils'.

Wie rusten er in dat graf?

Door Pierre van der Schaaf

Bernard van Weenen

Het aantal dragers van de Militaire Willemorde dat ooit in Tiel woonde is relatief gering. Een van hen, de in 1908 overleden Bernard van Weenen, heeft zijn laatste rustplaats gevonden op de Joodse Begraafplaats aan de Voor de Kijkuit in Tiel. Zijn graf is te vinden in Sectie C – rij 4 nr. 5.

De Joodse Begraafplaats op Zandwijk

Met de aanleg ervan op Zandwijk werd in 1827 begonnen. Een jaar later werd hij in gebruik genomen. Deze voorzag in een dringende behoefte, want voor die tijd moesten overleden Tielse Joden elders worden begraven. Dat gebeurde oorspronkelijk veelal in Buren. Daar bevond zich toen aan de Aalsdijk, waarvan overigens weinig meer is terug te vinden, de grootste Joodse begraafplaats van ons land. Overstromingen als gevolg van dijkdoorbraken zorgden er voor dat

deze steeds minder geschikt werd. Daarom werden Tielse Joden later vooral begraven in Culemborg en Wageningen. De Joodse gemeente in Tiel was in het begin van de achttiende eeuw zo gegroeid dat een eigen begraafplaats nodig was. De ingang lag toen aan de Visserstraat van waaruit men, voor zover bekend, direct de toen nog kleine dodenakker kon betreden. Al na enkele decennia was er behoefte aan een uitbreiding. De behoefte daaraan werd mede veroorzaakt dat Joodse graven niet mogen worden geruimd en dat per graf slechts één persoon begraven mag worden.

De uitbreiding werd gerealiseerd in 1867/1868 waarbij de ingang werd verplaatst naar de Voor de Kijkuit. In die jaren werd ook het Metaheerhuisje (baarhuisje) gebouwd. Dat ligt aan het eind van de lange oprijlaan. Rechts van de ingang ligt een voormalige stadsboerderij die oorspronkelijk ook eigendom was

Foto voormalige Joodse begraafplaats Aalsdijk Buren (Foto: Wikipedia)

van de Joodse gemeente. Het nieuwe gedeelte ligt direct rechts na de uitgang van het Metaheerhuisje en behoorde daarvoor bij de voormalige stadsboerderij. In 1935 waren er concrete plannen voor een verdere uitbreiding. Maar dat plan werd geblokkeerd door de gemeenteraad. Door de gevolgen van de Holocaust tijdens de Tweede Wereldoorlog was deze uitbreiding niet meer nodig.

In totaal telt de begraafplaats nu nog 204 van de oorspronkelijke ongeveer 340 grafmonumenten. Tijdens de oorlog werden bijna 140 grafstenen vernield. Waarschijnlijk niet zozeer door opzettelijke verwoestingen door de Duitsers, zoals elders vaak gebeurde, maar door beschietingen en bombardementen in de laatste oorlogsmaanden.

Bernard van Weenen

De stele (staande grafzerk) van de op 28 april 1841 in 's-Hertogenbosch geboren Bernard van Weenen is goed bewaard gebleven. Van Weenen was de zoon van de 'Nederlandsch Israëlieten' Hyman Levie Frederik van Weenen en Anna Cohen. Al op 16-jarige leeftijd, op 17 februari 1858, trad Bernard van Weenen toe tot het Bataljon Infanterie. Nog geen tien maanden later op 1 december 1858 werd hij benoemd tot Korporaal. Daarna volgde overplaatsing naar het 4^e Regiment Infanterie. Ver van het vaderland, in 'ons Indië', was sprake van een 'weerbarstige bevolking'. Daarom werden er met grote regelmaat troepen overgebracht naar 'de Oost'. Ook Bernard van Weenen viel deze eer ten deel. Op 14 september 1861 reisde hij af naar Batavia. Daar kwam hij op 7 februari 1862 aan en werd ingedeeld bij het 12^e Bataljon Infanterie. Nadat hij inmiddels

opgeklommen was tot de rang van Sergeant-Majoor, mocht hij eind 1869 voor een kort verlof naar Nederland om in maart 1870 opnieuw naar Batavia af te reizen. Zijn vuurdoop had hij inmiddels al ondergaan tijdens de Slag om Siak in 1865, een streek te zuiden van Atjeh in het Nooroosten van het eiland Sumatra.

Na zijn terugkeer in Indië in 1870 werd hij geplaatst bij het 1e Bataljon Infanterie. Op 29 oktober 1872 werd hij bevorderd tot Adjudant Onderofficier.

Stèle (staande zerk) (Foto: auteur)

Het begin van de Atjeh oorlog verliep rustig maar vanaf eind 1874 trok men weer ten strijde. Daarbij werden bij de Infanterie, waarvan zowel Van Weenen als De Leeuw beiden deel uitmaakten, 233 officieren en 6.354 manschappen ingezet.

Op 26 juli 1874 werd Bernard van Weenen getroffen 'door een doordringend schot in de regterborst'. Dat als gevolg van een daad die hem de Militaire Willemorde 4^e Klasse op zou leveren.

Zijn dienststaat vermeldt daarover het volgende.

'Mutatie betreffende Benoeming tot R.U.W.O 4^e Klasse. 26 juli 1874.

Het nemen van den door den vijand duchtig door den vijand verstrekten kampong Soerian met de daarin gelegen bezetting. Bij een hevig vijandelijk vuur nadat de stok van zijn bataljonsvlag in zijne handen doormidden was geschoten met een opgeheven stuk vlaggestok vooruit te gaan, waarop hij door een doordringend schot in de borst nederzeeg.'

De aanleiding tot de Atjeh Oorlog (1873 – 1914) lag in het ten noorden van Atjeh gelegen Sultanaat Siak. In 1858 had Nederland een verdrag gesloten met de heersende Sultan van Siak waardoor Nederland de soevereiniteit over dat gebied zou krijgen. Dat was echter tegen de zin van de Sultan van Atjeh die zijn macht juist naar het zuiden uit wilde breiden. Om zijn aanspraken kracht bij te zetten zond Nederland in 1865 een eskader van 7 schepen en 1.400 man aan troepen naar Siak. Onder hen de inmiddels 24-jarige Bernard van Weenen en zijn Afrikaanse korporaal Jan de Leeuw.

Jan de Leeuw

Hoe kwam deze Afrikaanse Jan de Leeuw nu in Atjeh terecht? In 1637 veroverden de Nederlanders een deel van het huidige Ghana, het Koninkrijk Ashantie op de Portugezen. Van daaruit ging West Indische Compagnie slaven leveren voor transport naar Amerika. Na het Congres van Wenen was de slavenhandel formeel verboden en vanaf 1850 raakte het Afrikaanse koninkrijk Ashanti langzaam aan in verval. In plaats van de slavenhandel ronselden de Nederlanders

(Foto: Kanselarij der Nederlandse Orden)

daar toen Afrikanen om als militair dienst te doen 'in de Oost'. Zij konden als onderdeel van het Koninklijk Nederlands Indische Leger dienst doen in de Indische archipel. Daar was voortdurend behoefte aan nieuwe militairen: het 'pacificeren van de bevolking', een eufemisme voor het aan de Nederlanders onderwerpen van de lokale machthebbers, vergde een voortdurende aanwas van nieuwe militairen. Waar dat toe leidde komt steeds meer aan het licht.

Na de overdracht van Indië aan de Indonesiërs in 1949 vertrokken de KNIL militairen naar Nederland. Onder hen niet alleen veel Molukkers maar ook verschillende nazaten van de Afrikaanse militairen die ongeveer een eeuw eerder vanuit Ghana naar Indië vertrokken. Uiteraard heette Jan de Leeuw oorspronkelijk anders, zoon van Kwassie Hoeradoe en Manza, maar alle Afrikanen kregen Nederlandse namen en hij wellicht deze omdat hij dapper als een leeuw was. Daarvoor ontving hij twee eremedailles Atjeh.

Van Weenen in Tiel

Van Weenen herstelde van zijn verwondingen en op 25 november 1874 was het afgelopen met zijn militaire loopbaan en reisde hij voorgoed af naar Nederland. Twee jaar later vestigde Bernard van Weenen zich bij zijn vrouw Sara Kahn, waarmee hij op 10 november van dat jaar was getrouwd, aan de Kerkstraat in Tiel. Aanvankelijk was hij kantoorbediende, later zien we in de Burgerlijke Stand als beroep fabrikant van sigaren vermeld als compagnon van zijn stiefzoon, sigarenfabrikant Jacob Manassen. Het bedrijf, winkel en fabriek Van Weenen & Co, had de naam 'De Sumatraplant' en was eerst aan de

Kerkstraat en vanaf mei 1892 gevestigd aan de Waterstraat 51. De opening was op een zaterdagavond om 8½ uur of wel na afloop van de Sjabbat.

Op 29 april 1899 ontstond er brand in de fabriek maar dankzij het 'degelijk optreden van den heer B. van Weenen' bleef de brand beperkt tot het bovenste deel van de fabriek. Dit optreden was voor de Tielsche Assurantie Maatschappij, waar hij bij verzekerd was, aanleiding Van Weenen in mei 1899 een 'prachtige spiegel' aan te bieden.

DIENSTSTAAT.		AANK.
LIJSTEN VAN AANMERKINGEN IN OORLOGSDIENSTE GEMAK EN VAN OVERLIDEN NAAR ANDERE OORLOGEN. — HOOFDSTUK.	ANDERE VERDIENSTEN, ANDER WELKE GEMAKKEN, BEKEND WAZEN EN VERDIENDE HADEN.	
1 den 1770. Geland by het	1174	Atjeh
2 den 1770. gemaakt by de	1175	
14 den 1770. gemaakt by de	1176	
15 den 1770. gemaakt by de	1177	
25 den 1770. by het 2. d. d. d.	1178	
7 den 1770.	1179	
16 den 1770.		

(Foto: Kanselarij der Nederlandse Orden)

DIENSTSTAAT.		AANK.
LIJSTEN VAN AANMERKINGEN IN OORLOGSDIENSTE GEMAK EN VAN OVERLIDEN NAAR ANDERE OORLOGEN. — HOOFDSTUK.	ANDERE VERDIENSTEN, ANDER WELKE GEMAKKEN, BEKEND WAZEN EN VERDIENDE HADEN.	
17 Feb 1870. Geland by het	1185	C.M.O.
2 den 1870. gemaakt by de	1186	
1 den 1870. gemaakt by de		24 July 1878. d. d. d. d. d.
7 Feb 1878. gemaakt by de		gemaakt by de
23 Apr 1881. gemaakt by de		25 Nov 1878. gemaakt
19 July 1881. gemaakt by de		

(Foto: Kanselarij der Nederlandse Orden)

De zaken gingen blijkbaar voorspoedig want in 1908 vroegen van Weenen & Co een 'aan-komend jongmensch' voor 'opleiding plak- en sorteerkamer'. Aanmelden bij de Co: zijn in 1867 geboren stiefzoon Jac. (Jacob) Manassen die in 1942 in Hilversum overleed.

Sarah Kahn bracht vanuit haar eerste huwelijk met Falk Manasse(n), koopman in tagrijnen (tweedehands scheepsbenodigdheden) drie kinderen mee: Henriëtte, Jacob en Nathan. Falk Manassen, geboren in 1838 en overleden in 1872 ligt begraven op de Joodse Begraafplaats in Tiel Sectie A Rij 9 nr. 14. Zijn Hebreeuwse voornaam luidde overigens Eljakoem.

Samen kregen Bernard van Weenen en Sara Kahn nog twee dochters en een zoon. Deze op 25 juni 1878 geboren zoon Simon werd op 9 november 1942 op de leeftijd van 64 jaar in Auschwitz vermoord. Van hem resteert een dagbladadvertentie uit 1926 waarin een klein in Rotterdam aan de Nolensstraat 34A wonend gezin, 'wasch buitenshuis', voor direct een 'net dagmeisje' vraagt 'van 9-4 u.'. Sarah van Weenen – Kahn, geboren in 1844 in Bodegraven vertrok in 1909, na het overlijden van Bernard van Weenen, naar Rotterdam.

Naast de dienststaat van Bernard van Weenen is een foto bewaard gebleven. Daarop is een zittende Van Weenen te zien met naast zich staande de Afrikaanse korporaal fuselier, ge-weerschutter, Jan de Leeuw. Hij werd, vol-gens zijn dienststaat, in 1850 geboren in Ashanti in Afrika, nu een deel van Ghana.

Op zijn dienststaat staat vermeld dat hij in de periode 1873-1874 zowel de Atjeh Medaille als het 'Eereteken Atjeh' ontving. Er

zijn overigens berichten op het internet dat een zekere Jan de Leeuw de Militaire Willemsorde zou hebben ontvangen. Of dat deze Jan de Leeuw is of een ander (het laatste is meer waar-schijnlijk) is nog niet geheel duidelijk.

Op de stele van Bernard van Weenen staat in het Hebreeuws:

Hier rust

De ge'eerde Yssacher zoon van de geleerde Chaim Jehuda

En de naam van zijn moeder was Hera

Hij overleed aan de vooravond van de dag voor de Heilige Shabbat

3 Kislew 5669 en werd begraven op maan-dag 6 Kislev.

Daaronder:

Bernard van Weenen

Ridder der Militaire Willemsorde 4^e Klasse

Overl. 26 nov. 1908 / 3 Kislew 5669

Opvallend is de late aangifte van het overlij-den: 30 november 1908 dus na de begrafenis! Bijzonder is ook dat de begrafenis zelf een dag later plaatsvond dan gebruikelijk. Na het overlijden op de vooravond van Sabbat (vrij-dagavond) zou de begrafenis normaliter plaatsvinden op de eerste dag daarna (de zon-dag) in plaats van pas de maandag daarna.

Geraadpleegde bronnen:

- Website Nederlandsch Israëlitisch Kerkgenootschap NIK
- Regionaal Archief Rivierenland
- Kanselarij der Nederlandse Orden
- Jacob Becker, *Besneden en begraven..... 5 eeuwen Joden in Tiel en het Gelders Rivierengebied*, Stichting Onderzoek Joodse Verleden in Tiel, 1992
- Ewald Vanvugt, *Roofstaat – Wat iedere Nederlander moet weten*, Nijgh & van Ditmar, 2016
- *De Groote Oorlog en de kleine stad – Tiel in de Eerste Wereldoorlog*, uitgave Vereniging, Oudheidkamer Tiel en Omstreken

Terugblik op ledenvergadering met boekpresentatie

Door Bert leenders

Op 10 november organiseerde het bestuur van de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken een algemene ledenvergadering. Belangrijkste punt was het vaststellen van de begroting voor 2017. Door de zeer lage rente is het even niet mogelijk om gelijktijdig de gebruikelijke verenigingsactiviteiten te financieren, het verenigingskapitaal in stand te houden en dit kapitaal te laten groeien met de inflatie. Om niet fors te snijden in de activiteiten stelde het bestuur voor daarom tijdelijk wat in te teren op het verenigingskapitaal. Dat is mogelijk omdat in betere jaren meer gespaard is dan volgens het afgesproken financiële beleid nodig was. De leden gingen al in 2015 met dat voorstel akkoord. De begroting voor 2016 werd ongewijzigd vastgesteld.

In de ontstane vacatures door het reglementair aftreden van mevrouw A. (Annemarie) Daalderop en de heer D (Dick) Overwater

en het terugtreden van de heer A. de Kok werden de heren A.J.J. (Toine) Bäcker en Dr. E.J.Th.A.M.A. (Emile) Smit, gekozen tot nieuwe bestuursleden. De heer Smit zal daarbij de secretarisfunctie gaan vervullen.

Het nieuw benoemde bestuurslid Toine Bäcker neemt de erepenning in ontvangst (Foto: auteur)

Frits Kat ontvangt een presentje voor zijn jarenlange inspanning voor de programmacommissie (Foto: Dick Buijs)

Tijdens deze vergadering bedankte voorzitter Menko Menalda de voorzitter van de programmacommissie Frits Kat voor de eminente wijze waarop hij met zijn team gedurende vele jaren voor een aantrekkelijk jaarprogramma zorgde. De keuze voor een jaarlijks landentema naast regionale thema's bleek een gouden greep. Veel aspecten van maar liefst achttien landen kregen daardoor aandacht. Na bijna twintig jaar lid en voorzitter van de programmacommissie te zijn geweest, beëindigt Frits nu zijn werk als zodanig.

Na de ledenvergadering werd de erepenning van de vereniging uitgereikt aan Toine Bäcker en Dick Buijs. Toine kreeg de onderscheiding voor zijn jarenlange inzet en sleutelrol binnen de archeologische werkgroep BATO. Hij was ook een van de oprichters van deze voor de vereniging belangrijke werkgroep. Dick Buijs ontving de penning voor het ontwerpen en

beheren van de website van de Oudheidkamer en enkele werkgroepen. Hij houdt deze nauwgezet up to date. Dit jaar ontwierp hij websites voor het project oorlogsslachtoffers en maakte hij het Kalendarium van Tiel voor iedereen toegankelijk via het World-Wide Web.

Na de pauze vond de presentatie van het lustrumboek 2016 plaats. Elders in dit blad treft u een bespreking van dit boek dat onder de titel 'De Grote Oorlog en de kleine stad', het leven in Tiel tijdens de Eerste Wereldoorlog en de gevolgen van die oorlog voor de inwoners behandelt. Het eerste exemplaar van het boek werd overhandigd aan mevrouw Annemarie Slager-Dijkstra. Annemarie schreef tal van bijdragen voor de publicaties van de Historische Werkgroep, was jarenlang lid van deze actieve werkgroep en verzorgde mede de eindredactie van een aantal publicaties.

Voorzitter Menko Moverhandigt het eerste exemplaar van het lustrumboek aan Annemarie Slager (Foto: auteur)

Webmaster Dick Buijs ontvangt erepenning (Foto: auteur)

Archiefnieuws

Door Carla le Poole

1100 transcripties online

Op de website van het RAR zijn bij scans van veel oude stukken transcripties toegevoegd. In totaal staan er dankzij onze enthousiaste vrijwilligers al zo'n 1100 op de site. Een transcriptie wordt geopend door op de scan te staan en dan op het potloodje te klikken dat rechts te zien is. Als dat eenmaal aan staat, verschijnen de transcripties overal. Ook kun je op de transcriptie komen door een zoekopdracht op een naam of term, omdat de gehele transcriptie doorzocht kan worden.

Hierbij een overzicht van de transcripties die er in het afgelopen jaar zijn gemaakt en online staan:

- Charters van Tiel. Zoals de oudst bekende bevestiging van het stadsrecht van 1361.
- Charters van Buren.
- Charters van Culemborg.
- Privilegeboek van Buren.
- Privilegeboek van Zaltbommel.

De privilegeboeken bevatten afschriften van allerlei belangrijke privileges en akten.

Hieronder stads- en landrechten:

- Een gedeelte van het oudste vijftiende-eeuwse schepensignaat van Tiel.
- Schepensignaat van Tiel 1625-1640.
- Uit het Weeshuis van Culemborg: fundatiebrief, handwerkboekje, waarin staat welk kind bij welke leermeester in de leer ging; oudste rekening van het weeshuis, instructies, naamstaten van wezen 1676, 1761, reglement.
- Cartularium van het Sint Petersgasthuis.
- Cartularium van de Culemborgse 'Poth'.

Alle bevolkingsregisters zijn nu doorzoekbaar op naam

De Bommelerwaardse bevolkingsregisters zijn al jaren geleden geïndexeerd op naam en daardoor makkelijk doorzoekbaar. Nu zijn dankzij de inzet van talloze vrijwilligers via het project 'Veel Handen' ook alle andere bevolkingsregisters uit het werkgebied van het RAR doorzoekbaar op naam. Dit wil zeggen de bevolkingsregisters van alle voormalige gemeenten die nu deel uitmaken van de huidige gemeenten Nederbetuwe, Buren,

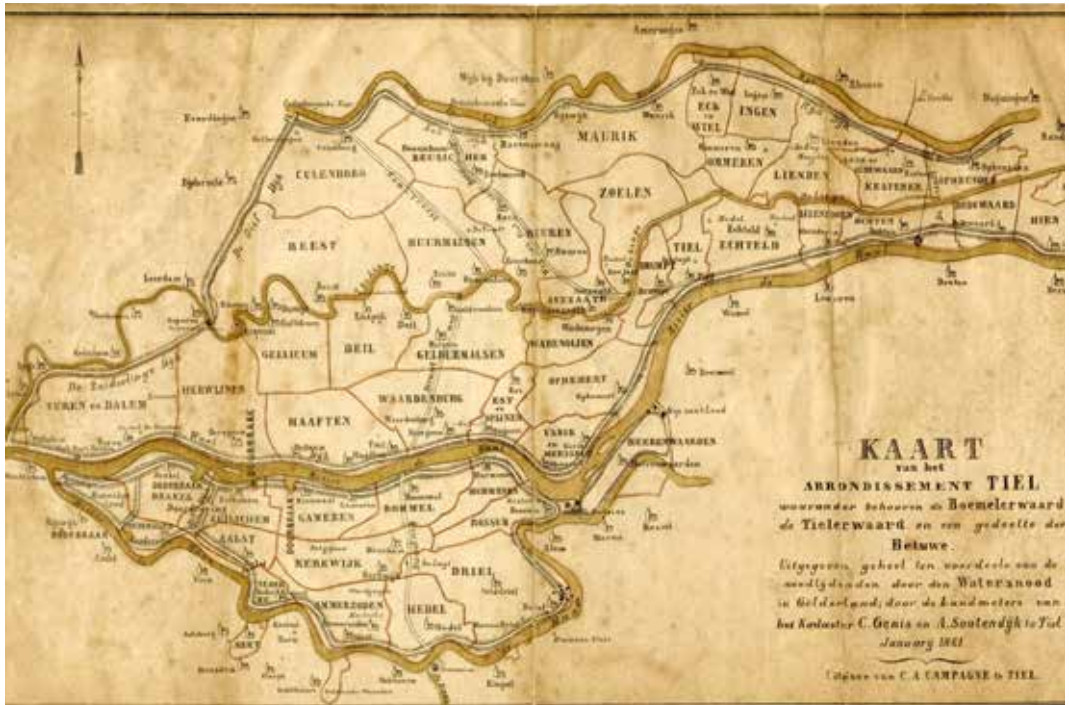
Culemborg, Tiel, Geldermalsen en Neerijnen. In totaal bevatten alle bevolkingsregisters samen 1.303.779 namen, waarvan 303.000 namen uit de Bommelerwaardse registers. Aangezien er over en weer over de Waal werd verhuisd is dit ook voor onderzoekers naar voorouders uit de Bommelerwaard goed nieuws.

Verkiezing archiefstuk van het jaar

Oktober was landelijk de maand van de geschiedenis, met als thema dit jaar 'grenzen'. Gerelateerd daaraan was ook de verkiezing van het archiefstuk van het jaar. Het RAR deed mee aan de competitie met een kaart van het gehele werkgebied, uitgegeven in 1861 door de Tielse drukker en uitgever Campagne ten

bate van de slachtoffers van de watersnood die het rivierengebied in dat jaar trof. De kaart geeft het arrondissement Tiel weer met de Bommelerwaard, Tielerwaard en Nederbetuwe en is vervaardigd door de landmeters van het kadaster C. Genis en A. Soutendijk. Alle kadastrale gemeenten van destijds zijn er op te zien. In het kader van grenzen is het natuurlijk bijzonder dat het grondgebied van de gemeente Ammerzoden zich uitstrekte tot over de Maas, waar omringd door Brabants gebied de Gelderse waarden lagen.

Van deze kaart is een puzzel gemaakt van 500 stukjes (formaat 34 x 48 cm. Deze is alleen verkrijgbaar bij het RAR en kost € 7,50 (exclusief verzendkosten van € 3,25). Zie ook www.regionaalarchiefrivierenland.nl/webwinkel

Kaart uit 1861 van de Bommeler- en Tielerwaard (Collectie: RAR)

Wederopbouwarchief van Tiel

Op dit moment wordt gewerkt aan de inventarisatie van het archief van de vroegere Dienst Gemeentewerken van Tiel, dat overwegend de periode 1945-1990 beslaat, met daarnaast enkele oudere stukken. In dit archief is veel te vinden over de periode van de wederopbouw van de stad. Bij de uitvoering daarvan vervulde deze dienst een belangrijke rol. Hoewel het archief nog in bewerking is, staat het gedeelte dat klaar is al op de website. De dossiers kunnen dan ook al geraadpleegd worden. De voorlopige toegang wordt met regelmaat bijgewerkt. In totaal bevat het archief ca. 300 dossiers van wederopbouwplannen, voor een flink deel met tekeningen. Het totale archief van de Dienst Gemeentewerken is volgens planning in april 2017 gereed.

Het RAR op de televisie

De archiefdienst is regelmatig ook in beeld geweest op de televisie. Op 29 oktober kwam in het NPO2 programma 'Verborgten Verleden', Studio Sport presentator Herman van der Zandt de studiezaal bezoeken, waar hij door Beatrijs van Dijk voorzien werd van informatie over

zijn zeventiende-eeuwse Tielse voorouders, de familie Story. Op 5 december was op TV Gelderland, in het programma 'Ridders van Gelre', oud-directeur/streekarchivaris Wim Veerman met ridder Bas in beeld. Onderwerp was het ontstaan van het katholieke Maas en Waal en het protestantse Nederbetuwe, de in 1621 onthoofde ambtman Jacob Mom en het Tielse Sinterklaasverbod uit 1618. Daarbij kwam het Culemborgse Sinterklaasboek in de studiezaal uitgebreid in beeld en werd de oud streekarchivaris formeel tot Ridder van Gelre benoemd. Beide uitzendingen zijn nog te zien via internet.

Nog een leuke tip

www.watstaatdaer.nl Wat staat daer? is een online oefentool voor het leren lezen van oude handschriften. Dit wordt ook wel *paleografie* genoemd, naar de Griekse woorden *palaios* (oud) en *graphein* (schrijven). Het kunnen lezen van oude handschriften is niet alleen belangrijk voor onderzoekers in archieven, maar is gewoon leuk voor iedereen die van geschiedenis houdt. Van beginner tot gevorderde, er zijn verschillende soorten oefeningen.

Basisplan voor de wederopbouw van de binnenstad, 1948 (Collectie: RAR)

Beatrijs van Dijk en Herman van der Zandt tijdens de opnamen in de studiezaal (Collectie: RAR)

Programma februari - april 2017

De eerste helft van ons jaarprogramma is achter de rug, maar er komen nog enige boeiende avonden.

Alle bijeenkomsten worden gehouden in het Regionaal Archief Rivierenland, J.S. de Jongplein 3 te Tiel en vangen aan om 20.00 uur, tenzij anders vermeld. De meeste activiteiten zijn voor leden gratis op vertoon van de ledenpas. Niet-leden betalen € 5,00.

Donderdag 2 februari zal Emile Smit ons meenemen naar het Tiel van omstreeks 1850. Het is een periode waarin de stad zich bevindt aan de vooravond van groei en kenmerkende industrialisatie.

Donderdag 23 februari vertelt Ferdinand van Hemmen over 'Wachttorens van de rivierenverdediging in de strijd tegen Spanje en hun signaalrol in een machtig verbond met het water'.

Dinsdag 7 maart houdt Klaas Tammes een lezing over de familie Ridder van Rappard. Telgen uit deze familie zijn in Tiel en omstreken vooral bekend vanwege hun rol als president van de Tielse rechtbank en als burgemeester.

Dinsdag 28 maart toont Peter Schipper ons het gebouwde Tiel uit de jaren twintig en dertig, toen architecten en aannemers er hun door de Amsterdamse School en Nieuwe Zakelijkheid geïnspireerde panden lieten optrekken.

Dinsdag 11 april vindt de Algemene Ledenvergadering plaats. Na afloop vertelt museumconservator Lisette le Blanc ons in het kader van het landentema Tsjechië over de kunstenaar Kokoschka. **Let op de gewijzigde aanvangstijd: 19.30 uur.**

Zaterdag 22 april houden we onze grote excursie naar de vesting Naarden, waar we onder andere het Comenius Museum zullen bezoeken.

Voor nadere informatie over alle genoemde activiteiten raadplege men de website: www.oudheidkamer-tiel.nl

*Het huis 'Rozenhoek' aan de Papesteeg, naar ontwerp van de Tielse architect G.W.F. Berning, 1926
(Foto: Peter Schipper)*

Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken

De Nieuwe Kroniek is een uitgave van de Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken. De Oudheidkamer is opgericht in 1901 en houdt zich bezig met het verleden van Tiel en het Rivierenland en de relatie daarvan met het heden. De vereniging deelt haar kennis over het cultureel erfgoed van stad en regio met beleidsmakers en andere belanghebbenden en volgt kritisch ontwikkelingen die het erfgoed kunnen aantasten. De vereniging stimuleert initiatieven die het aandachtsterrein van de vereniging raken. De programmacommissie biedt de leden van de vereniging ieder jaar een uitgebreid lezingen- en excursieprogramma. Naast stad- en streekgebonden onderwerpen krijgen ook meer algemene onderwerpen op cultureelhistorisch gebied aandacht.

De vereniging kent de volgende werkgroepen:

ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP BATO

Waakt over de bodemschatten en zorgt voor het documenteren en toegankelijk maken van waardevolle bodemschatten.
Contact: Willem Spekking.
E: willem.spekking@wur.nl

HISTORISCHE WERKGROEP TIEL

Verzorgt publicaties over streekgebonden historische onderwerpen en legt het heden en verleden vast in beeld en geluid.
Contact: Beatrijs van Dijk
E: bvdijk@rarivierenland.nl

COMMISSIE ERFGOED

Waakt over de talrijke monumenten en ander cultureel erfgoed in Tiel en de regio.
Contact: Lou Dalderup
T: 0344-613141

PROGRAMMACOMMISSIE

Stelt het Jaarprogramma van de vereniging samen.
Contact: Frits Kat
E: fritskat@wxs.nl

BESTUUR

Contactadres bestuur
E: secretaris@oudheidkamer-tiel.nl
Het lidmaatschap voor het kalenderjaar 2017 van de Oudheidkamer Tiel bedraagt € 20,-. Te vol-
doen op: NL95INGB0004240023

Uitgebreide informatie over de vereniging, de werkgroepen, het jaarprogramma, de uitgegeven en nog voorradige boeken, de eerder verschenen nummers van de Nieuwe Kroniek en nog veel meer vindt u op de website van de vereniging:
www.oudheidkamer-tiel.nl

WEBBOUWER EN WEBMASTER

Contact: Dick Buijs
E: dick@oudheidkamer-tiel.nl

REDACTIE DE NIEUWE KRONIEK

Bert Leenders, Pierre van der Schaaf,
Peter Schipper en Wim Veerman.
Contact: E: nieuwekroniek@oudheidkamer-tiel.nl

Realisatie: emjee | grafische vormgeving, Varik

Leden van de Oudheidkamer ontvangen de Nieuwe Kroniek gratis. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij boekhandel Arentsen.

De redactie heeft getracht de rechten betreffende foto's, afbeeldingen, teksten e.d. van derden, gebruikt in De Nieuwe Kroniek, te achterhalen. Indien personen of instanties van mening zijn dat hun rechten niet voldoende zijn gerespecteerd, dan kunnen zij daarover contact opnemen met de redactie.

Meningen of feiten, weergegeven in de bijdragen aan dit blad vallen onder de verantwoordelijkheid van de betreffende auteur. Redactie en uitgever zijn hiervoor niet aansprakelijk.

Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken

